

DARIUSZ EJZENHART

HERBY I ZNAKI MENNICZE NA TROJAKACH POLSKICH

WROCLAW 2008

Copyright © by Dariusz Ejzenhart

*Za recenzje oraz cenne wskazówki autor dziękuje:
Panu Profesorowi Stefanowi K. Kuczyńskiemu
z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk
Panu Wiesławowi Kopickiemu
Redaktorowi Naczelnemu kwartalnika Biuletyn Numizmatyczny
Panu Markowi Melcerowi
z Podlaskiego Gabinetu Numizmatycznego
Panu Profesorowi Ryszardowi Millerowi
z Polskiego Towarzystwa Numizmatycznego*

*Za udostępnione ilustracje monet autor dziękuje:
Panu Markowi Kondratowi oraz Panu Robertowi Buczakowi
z Warszawskiego Centrum Numizmatycznego
Panu Markowi Melcerowi
z Podlaskiego Gabinetu Numizmatycznego
Panu Sergiuszowi Stube
z Poznańskiego Domu Aukcyjnego
Panu Kazimierzowi Wonsikowi
z Domu Aukcyjnego w Łodzi*

*Mojej żonie dziękuję
za zrozumienie i akceptację mojej pasji kolekcjonerskiej*

Danisz Ejzenhart

Spis treści

Wprowadzenie	7
I. Historia trojaka polskiego	9
II. Mennica koronna w Krakowie	18
III. Mennica koronna w Olkuszu	22
IV. Mennica koronna w Poznaniu	26
V. Mennica koronna w Bydgoszczy	29
VI. Mennica koronna we Wschowie	32
VII. Mennica koronna w Malborku	35
VIII. Mennica koronna w Lublinie	37
IX. Mennice litewskie	39
X. Mennica miejska w Gdańsku	46
XI. Mennica miejska w Elblągu	50
XII. Mennica miejska w Toruniu	52
XIII. Mennica miejska w Rydze	54
XIV. Mennice w czasach panowania Wettinów	55
XV. Mennica warszawska	57
XVI. Mennice księstw lennych	60
XVII. Mennice śląskie	64
XVIII. Monety zaboru austriackiego i pruskiego	66
XIX. Fałszerstwa i naśladownictwa trojaków polskich	68
Wykaz herbów i znaków mennicznych	73
Skorowidz	79
Bibliografia	87

Wprowadzenie

W następstwie reformy monetarnej Zygmunta I Starego zapoczątkowanej w 1526 roku na sejmie piotrkowskim uchwalona została konstytucja sejmu malborskiego z 16 lutego 1528 roku, ujednociająca system menniczny w całym państwie polskim. Konstytucja ta wprowadziła do systemu monetarnego m.in. srebrne monety o nominale 3 groszy, potocznie zwane trojakami. Szybko zostały one zaakceptowane i to nie tylko na rynku rodzimym. Cieszyły się także niezwykłą popularnością poza granicami państwa oraz znalazły wielu naśladowców.

Wzór trojaka wprowadzony przez Zygmunta I przetrwał z niewielkimi zmianami aż do początków panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, który nie licząc emisji srebrnych trojaków z mennic gdańskiej i toruńskiej wprowadził trojaki bite w miedzi.

Jako popularna moneta obiegowa, bite w miedzi trojaki funkcjonowały na rynku także w okresie porozbiorowym, tj. w Księstwie Warszawskim oraz Królestwie Polskim pod zaborem rosyjskim.

Dzisiaj wszystkie rodzaje, zarówno srebrnych, jak i miedzianych trojaków są przedmiotem pasji kolekcjonerskiej wielu numizmatyków.

Niniejsze opracowanie – sporządzane początkowo wyłącznie na potrzeby własne autora – z pewnością zaciekać powinno każdego numizmatyka. Przybliża ono historię mennictwa polskiego oraz pomaga w odróżnianiu poszczególnych monet, i to nie tylko trojaków, pod kątem mennic, w których były one bite, co nie zawsze jest łatwe nawet w przypadku posiadania odpowiednich katalogów monet.

Ponieważ, jak zaznaczono wyżej, opracowanie to ma stanowić tylko uzupełnienie katalogów opisujących szczegółowo trojaki polskie, pominięte zostały tu dane metryczne (tj. waga monet, próba srebra, czy ich średnica), opisy wszystkich występujących odmian, czy informacje na temat stopnia rzadkości, ponieważ można je znaleźć w katalogach monet polskich wymienionych na końcu opracowania w bibliografii.

Znany archeolog i numizmatyk (w tym także wybitny badacz trojaków) Karol Beyer w roku 1858 w rozprawie „Nowe materiały do historii mennic polskich”¹ napisał:

„Aczkolwiek już kilka dzieł posiadamy, które numizmaty nasze do dziś dnia szczęśliwie przechowane, dosyć dokładnie opisują, to jednak wiadomości dotyczące się artystów, przedsiębiorców i samychże mennic nawet, są bardzo szczupłe i niedokładne. Dlatego niedawno jeszcze mogły się toczyć spory o samo istnienie mennic w tem lub owem mieście... Jednakże dowody istnienia tych mennic są liczne i niewątpliwie, wszędzie napotykamy obok nich rozrzucone szczegóły o mincarzach i artystach w tym zawodzie pracujących, tak, że ani wątpić, iż jeśli teraz skrzętnie zbierać będziemy materiały i dbać o to,

---

¹ Gazeta Warszawska z dnia 16 stycznia 1858 r.

aby przypadkiem wynalezione nie poszły w zapomnienie, to z czasem wystarczą na historią mennic w Polsce. Co konstytucje i książki zawierały, to przez dotychczasowych autorów użytem zostało, lecz ileż to szczegółów ciekawych a zupełnie nieznanych znaleźć można w archiwach, byle się szczerze zabrać do pracy.”

Prawie po 150 latach, jakże podobny apel formułuje Zbigniew Kielb na wstępie swojej pracy „Herby osobiste na monetach z czasów jagiellońskich”² pisząc:

„Miniaturowe i dość niepozorne herby osobiste pojawiające się na numizmatach polskich i litewskich od XV do XVIII w., mimo że są częstym ich atrybutem, nie stały się jak dotąd obiektem specjalnego zainteresowania wśród heraldyków, historyków pieniądza i kolekcjonerów. Sytuacja jest tym bardziej zastanawiająca z uwagi na fakt, że już S. Walewski, w 1884 roku³, postulował podjęcie badań nad tym zagadnieniem.”

Zapewne niniejsze opracowanie nie jest w stanie sprostać rzuconemu przez Karola Beyera wyzwaniu. Być może jednak, przybliży ciekawą historię trojaka oraz bardziej upowszechni wiedzę na temat stosowanych na tej monecie oznaczeń. Trzeba jednakże przyznać, że także dzisiaj, tak wiele lat od ukazania się rozprawy Beyera – mimo znacznego rozwoju wiedzy na temat polskiej monety, dalej znajdujemy wiele niewyjaśnionych pytań w przedmiocie zamieszczanych na trojakach herbów i znaków menniczych.

D.E.

---

² Biuletyn Numizmatyczny 1/2006, str. 31

³ Stanisław Walewski „Trojaki koronne Zygmunta III Wazy od 1588 do 1624”
Kraków 1884, str. 11

I. Historia trojaka polskiego

Trojak, srebrna, a później miedziana moneta polska o wartości 3 groszy, wprowadzona przez Zygmunta I Starego w 1528 roku, stała się później najbardziej charakterystycznym typem nowożytnej monety polskiej. Pierwsze takie monety zostały wybite w mennicy koronnej w Krakowie. Autorem stempli trojaka krakowskiego Zygmunta I z roku 1528 mógł być Maciej Szyling (czy też może Maciej Schilling, słusznie – patrząc na wzór pierwszego polskiego trojaka⁴ – nazwany przez Mariana Gumowskiego pierwszym polskim artystą medalierem⁵), późniejszy rytownik stempli monet bitych w mennicy wileńskiej. Na awersie przedstawiony był portret królewski i napis w otoku SIGISMVNDVS PRIM REX POLONIE. Na rewersie widniał orzeł w koronie oraz napis w otoku MONETA REGNI POLONIE 1528. Jednakże wzorem dla kolejnych emisji tej monety stały się trojaki dla ziem pruskich z mennicy w Toruniu, bite w latach 1528-1535⁶. Na ich awersie umieszczane było popiersie króla i napis w otoku SIGIS.I. REX.POLO.DO.TOCI.PRUS, natomiast na rewersie, pod cyfrą III strefowy napis w czterech wierszach GROSSVS / ARGENTE / TRIPLEX / PRVSSIE i pod nim data.

Trojaki polskie bite były w mennicach koronnych w Krakowie, Olkusz, Poznaniu, Malborku, Bydgoszczy, Wschowie i Lublinie. Trojaki bite były w mennicach litewskich w Wilnie, Tykocinie i Grodnie. Bite były także w mennicach miejskich w Gdańsku, Elblągu, Toruniu i Rydze. Wreszcie trojaki biła mennica w Lipsku oraz najmłodsza polska mennica koronna w Warszawie.

Pierwsze trojaki litewskie emitował w Wilnie w latach 1546-1547 Zygmunt II August. W źródłach Wielkiego Księstwa Litewskiego z końca XVI wieku trojaki litewskie jak i koronne występują pod nazwą „potrójny”. W latach 1565-1566 w Tykocinie Zygmunt II bije tzw. trojaki szydercze z napisem strefowym na rewersie QVI/HABITAT IN/COELIS IRRI/DEBIT EOS (*ten który mieszka w niebie będzie ich wyśmiewał*).

---

⁴ Ilustracja str. 18

⁵ Marian Gumowski „Maciej Schilling pierwszy artysta medalier polski z XVI wieku”
Tow. Naukowe Toruń 1927

⁶ Ilustracja str. 52

Produkcja trojaków polskich rozwinęła się znacznie za panowania Stefana Batorego (1576-1586) i osiągnęła swój największy rozkwit za panowania Zygmunta III Wazy (1587-1632), gdy w całej Rzeczypospolitej obowiązywała jednolita stopa mennicza, a w licznych mennicach bito ten nominalnie nie tylko na potrzeby krajowe, ale także rynków zagranicznych w Europie i Azji Przedniej, gdzie polskie trojaki bardzo szybko rozprzestrzeniły się i były naśladowane, a także na masową skalę fałszowane.

Stefan Batory bił trojaki według tradycyjnego typu w mennicach koronnych w Olkuszu (1579-1587), Poznaniu (1584-1587), Malborku (1585) i Gdańsku (1579) oraz w mennicy ryskiej (1580-1586) i wileńskiej (1580-1586).

Zygmunt III Waza bił trojaki koronne w mennicy olkuskiej (1588-1601), poznańskiej (1588-1601), wschowskiej (1593-1601), bydgoskiej (1595-1601), malborskiej (1592-1594), lubelskiej (1595-1601) i krakowskiej (1598, 1600-1608, 1616 i 1618-1624), trojaki litewskie w mennicy wileńskiej (1598-1608), oraz w mennicach miejskich w Gdańsku (1592) i w Rydze (1588-1600 i 1619).

W roku 1627 sejm zakazał bicia drobnej monety koronnej, stąd w ostatnich latach panowania Zygmunta III oraz przez cały okres panowania Władysława IV Wazy (1632-1648) nie jest bity także i ten rodzaj monety.

Za Jana Kazimierza (1648-1668) – stosując wzór tradycyjny – bito trojaki koronne we Wschowie i w Krakowie (1661-1662 i 1665) oraz litewskie w Wilnie (1664-1665). Jan Kazimierz wprowadził także nowy typ: na awersie popiersie królewskie w prawo i napis otokowy IOAN CAS D G REX PO & S M D L R P, na rewersie orzeł z napisem otokowym MON NOVA RE POL POS FAC 1650 (mennica Poznań) lub III MON ARG CIV BIDG 1650 (mennica Bydgoszcz), na Litwie natomiast na rewersie Pogoń z cyfrą 30 (1/30 talara) i otokowy napis GROSS ARG III P MAG DVC LI 1652.

Raczej wielce jest wątpliwe, aby trojaki były bite za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669-1673). Dwie ich odmiany podają w swoim katalogu monet polskich Czesław Kamiński i Janusz Kurpiewski, zaznaczając jednak, że są to prawdopodobnie XIX-wieczne fałszerstwa Józefa Majnerta.

Trojaki koronne bił następnie Jan III Sobieski (1674-1696) w Bydgoszczy, stosując typ tradycyjny i w Krakowie, umieszczając na awersie popiersie z napisem dookolnym IOAN III D G REX POL M D L R P, a na rewersie ukoronowane 3 tarcze herbowe Korony, Litwy i

rodową, z cyfrą III i datą oraz dookolny napis GROS ARG TRES REG POLONIAE. Emisje te pochodzą z lat 1684 i 1685.

Za panowania Augusta II Mocnego (1697-1706 i 1709-1733) jedyny rodzaj bitego trojaka, to trojak litewski z mennicy w Grodnie z roku 1706.

Kolejną zmianę typu wprowadził August III Wettin (1733-1763), bijąc w Lipsku trojaki koronne w latach 1753-1754 i 1756, przedstawiające na awersie popiersie królewskie i legendę D G AVGVSTVS III REX POLONIARVM, a na rewersie ukoronowaną i obwiedzioną gałązkami okrągłą tarczę herbową ze znakiem nominału w dole 1/2 Sz (1/2 szóstaka) lub cyfrą 3 i z dookolną legendą SAC ROM IMP ARCHIM ET ELECT.

Nowy typ trojaka pojawił się w mennictwie miejskim Gdańska (1755, 1758, 1760, 1763, 1765-1766), Torunia (1763-1765) i Elbląga (1761, 1763). Na awersie tych monet widniały ukoronowane inicjały monarsze i data, a na rewersie herb miejski i dookolny napis GROSSVS TRIPLEX GEDANENSIS lub THORVNENSIS lub ELBINGENSIS.

Po pierwszej reformie monetarnej króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764-1795) mennice koronne zaczęły bić trojaki miedziane – w Krakowie (1765-1766) i w Warszawie (1766-1794), przedstawiające na awersie portret króla i napis dookolny STANISLAUS AUG D G REX POL M D L, a na rewersie ukoronowaną i obwiedzioną gałązkami okrągłą 5-dzielną tarczę herbową i napis w otoku GROSSUS POLON TRIPLEX (po nim data) lub rządu TROJAK Z MIEDZI KRAYOWEJ. Mennica krakowska bije także w roku 1767 trojaki okolicznościowe, zwane też napisowymi.

Reforma monetarna Stanisława Augusta Poniatowskiego z roku 1765 nie tylko wprowadza miedzianą monetę groszową, ale także nowy podział złotego : jeden złoty równy jest czterem groszom srebrnym lub trzydziestu groszom miedzianym. Jeden talar to osiem złotych.

Następne rodzaje trojaków pochodzą już z okresu porozbiorowego. W roku 1794 Austria bije tzw. trojaki dla wojsk. Dla Prus Południowych bite były trojaki w Berlinie, Wrocławiu i Królewcu (1796-1797), we Wrocławiu i w Berlinie bito trojaki dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego (1816-1817), a w Wiedniu próbne trojaki dla Wolnego Miasta Krakowa (1835).

Trojaki Księstwa Warszawskiego bite w mennicy warszawskiej (1810-1814) przedstawiały ukoronowaną i obwiedzioną gałązkami owalną tarczę herbową sasko-polską, natomiast na rewersie napis strefowy 3/GROSZE/data.

Trojaki Królestwa Polskiego bito w Warszawie w okresie panowania Aleksandra I (1815-1825) i Mikołaja I (1825-1855) w latach 1816-1820,

1824, 1827-1835, z wyobrażeniem orła rosyjskiego z tarczą polską na piersiach (orzeł na gronostajowym płaszczu) i strefowym napisem na rewersie 3/GROSZE/POLSKIE/data. W latach 1826-1827 dodawano na rewersie napis Z MIEDZI KRAYOWEJ. Trojaki z okresu powstania listopadowego przedstawiały na awersie ukoronowaną dwupolową tarczę z herbem Polski i Litwy i napis KRÓLESTWO POLSKIE, a na rewersie otoczony gałązkami dębowymi napis strefowy 3/GROSZE/POLSKIE/1831. Oznaką rusyfikacji mennictwa Królestwa Polskiego było usunięcie z piersi rosyjskiego orła tarczy z orłem polskim i zastąpienie jej tarczą św. Jerzego, jak to widać na ostatnich trojakach polsko-rosyjskich z lat 1835-1841.

Pierwsze polskie trojaki Zygmunta I i Zygmunta II Augusta bite były z „dobrego” srebra (fajn 2,3166g). 24 kwietnia 1578 r. król Stefan Batory wydał ordynację menniczą, która m.in. stanowiła: *„W srebrnych trojakach, które mają być liczone po trzy grosze polskie, równie jak i w talarach i pół talarach, ma się znajdować czyste srebro, czyli fainsilber (...)”*. Jednakże z czasem waga zawartego w trojakach czystego srebra systematycznie spadała (w roku 1580 fajn 2,059g; w roku 1604 fajn 1,885g; w roku 1614 fajn 1,561g; w roku 1623 fajn 0,914g; w roku 1650 fajn 0,817g; w roku 1665 Kraków fajn 0,631g, Wilno fajn 0,660g; w latach 1753-1756 fajn 0,445g). Wreszcie Stanisław August Poniatowski wprowadza trojaki z czystej miedzi o wadze 11,69g. Trzeba również wspomnieć, iż każdorazowa zmiana ordynacji w zakresie zawartości czystego srebra w monecie wiązała się z wymianą monet będących w obiegu na nowe.

Trojaki polskie już od połowy XVI wieku stanowiły wzory metrologiczne i typologiczne dla emisji lennych księstw Prus i Kurlandii oraz dla ksiąząt śląskich w Cieszynie, Legnicy, Karniowie, Kluczborku, Skoczowie i Opolu. Niestety – z powodu mocnych nacisków Habsburgów, pod wpływem których znalazły się te księstwa – ksiązeta śląscy musieli zrezygnować z bicia monet wzorowanych na polskich.

Oprócz najbardziej popularnej nazwy dla monet 3-groszowych, tj. „trojak” oraz nazwy „potrójny” występującej w Wielkim Księstwie Litewskim, na terenach gdzie były one w obiegu spotykamy także wiele innych. Wymienić tu można dla przykładu jeszcze takie jak : „dutka”, czy popularna na Bałkanach i w Środkowej Europie nazwa polskich trojaków ze schyłku XVI i początku XVII wieku „babka”.

Skoro nasze rodzime dutki (zwłaszcza te z XVI i XVII wieku) były najbardziej eksportową polską monetą, siłą rzeczy stały się też monetą najczęściej naśladowaną oraz fałszowaną.

Wśród naśladowców z epoki trojaka należy przede wszystkim wymienić państwa bałkańskie oraz obszar półwyspu apenińskiego.

Wśród fałszerzy tej monety natomiast można wymienić dwie podstawowe grupy, tj. oszustów czerpiących zyski z puszczenia w obieg monet gorszego gatunku niż te, które były bite przez oficjalnych emitentów oraz fałszerzy działających na szkodę rynku kolekcjonerskiego.

Zarówno zjawisko naśladownictwa, jak i fałszerstwa trojaków polskich były tak powszechne i znaczące dla obiegu pieniężnego Europy, że nie było możliwe pominięcie tego zagadnienia w niniejszym opracowaniu (patrz rozdz. XIX). Trojaki polskie znalazły swoich naśladowców między innymi wśród książąt siedmiogrodzkich w Alba Iulii, Klużu i Sybinie, w Republice Ragusańskiej (dzisiejszy Dubrownik) oraz wśród książąt włoskich w Correggio, Modenie i Turbino.

Temat naśladownictw oraz fałszerstw trojaków polskich jest tak szeroki, iż mógłby stanowić oddzielne opracowanie. Poświęcony im w niniejszej monografii rozdział sygnalizuje skalę tego zjawiska, przytaczając tylko kilka wybranych przykładów.

Gdzie i jakie herby oraz czyje znaki mennicze umieszczane były na polskich trojakach? Ponieważ na głównej stronie monety umieszczany był portret króla oraz napis otokowy z jego imieniem i tytułami (z wyjątkiem tylko trojaków Zygmunta I Starego bitych w Elblągu, trojaków litewskich Zygmunta II oraz trojaków z mennic w Gdańsku, Toruniu i Elblągu Augusta III i Stanisława Augusta Poniatowskiego) herby oraz znaki mennicze z zasady umieszczone były na rewersie, razem z napisem określającym rodzaj i nominał monety (także z nielicznymi wyjątkami, gdzie herby i znaki mennicze umieszczane są na awersie). Oczywiście na rewersach trojaków umieszczany był herb polski – Orzeł w koronie, herb litewski – Pogoń (jeździec na koniu z wzniesionym mieczem i tarczą z podwójnym krzyżem) oraz rodowy herb królewski. Ponadto na trojakach umieszczane były herby podskarbich, wardajników, zarządców mennic, a także oznaczenia mincmistrzów czy też mincerzy. Na monetach bitych w mennicach miejskich umieszczany był herb miasta (Gdańska, Elbląga, Torunia i Rygi).

Uchwała sejmu warszawskiego z roku 1598 zakazała umieszczania na monetach herbów i znaków, poza znakami podskarbich. Mennice oznaczano wyłącznie pierwszą literą nazwy miasta, w którym się znajdowała. I tak na monetach wybitych w Bydgoszczy widnieje litera B, w Poznaniu litera P, w Olkuszu litera I (Ilcusia), w Lublinie litera L, we Wschowie litera F (łac. Fraustadium, niem. Fraustadt), w Krakowie litera K, w Wilnie litera W lub V (Vilna).

Podskarbi, to w dawnej Polsce najwyższy urzędnik zarządzający skarbem państwa, od II połowy XV wieku zwany wielkim (dla odróżnienia od swojego zastępcy podskarbiego nadwornego). Po rozdzieleniu w roku 1590 skarbu na litewski i koronny, również ten urząd został rozdzielony pomiędzy podskarbiego wielkiego litewskiego i podskarbiego wielkiego koronnego. W roku 1598 na mocy wyżej wymienionej uchwały sejmu warszawskiego wprowadzono nowy urząd probierza generalnego, który przejął od podskarbiego główne zadania związane z biciem monety. W roku 1764 podskarbi stanął na czele komisji skarbowej, a w roku 1791 na mocy Konstytucji 3-go Maja został ministrem skarbu, wchodząc do składu Straży Praw.

Wardajn, inaczej probierz, to urzędnik menniczny sprawdzający stemple i tłoki mennicze oraz ordynowaną stopę menniczą bitych monet, poprzez kontrolę stopu metalu i wagę krążków, z których były one bite.

Mincmistrz to techniczny organizator kierujący pracą mennicy, odpowiedzialny za bite przez podległych mu mincerzy monety.

Dzisiaj, po wiekach, czasami nie jest do końca możliwe przypisanie niektórych, występujących na trojakach znaków mennicznych określonym osobom – zwłaszcza niektórych znaków mincerskich, ponieważ nie zawsze wymieniają je dostępne źródła historyczne. Nie zawsze też można jednoznacznie stwierdzić, czy umieszczony na monecie znak był właśnie znakiem mincerskim, czy też tylko na przykład ozdobnikiem.

Co więcej, studiując literaturę przedmiotu zauważyć można wiele rozbieżności i to nie tylko co do pisowni dawnych nazwisk, ale też co do imion, a nawet datowania. W tym miejscu, tylko przykładowo wskazać można, że w swoim opracowaniu „Katalog monet polskich 1587-1632” Czesław Kamiński i Janusz Kurpiewski wymieniają mincerza ryskiego Henryka Wulfa (1580-1609), natomiast Andrzej Mikołajczyk w swoim „Leksykonie numizmatycznym” podaje, że Wulf miał na imię Herman i sprawował swoją funkcję w latach 1582-1609. W tym konkretnym przypadku, najbardziej wiarygodne wydają się być jednak ustalenia Eugeniusza Mrowińskiego, zawarte w opracowaniu „Monety Rygi”⁷, które przedstawione zostały w rozdziale XIII tego opracowania.

Uchwała sejmowa z roku 1598 wprowadzająca m.in. zakaz umieszczania na monetach innych niż podskarbiowskie znaków mennicznych, w pewnym stopniu utrudniła rozpoznawanie mennic bijących trojaki. Te jednakże można rozróżnić także po datach emisji oraz charakterystycznych dla danej mennicy wzorach stempli awersu

---

⁷ Eugeniusz Mrowiński „Monety Rygi” Warszawa 1986, str. 178

i rewersu. Wśród tych nie zawierających oznaczeń menniczych należy wymienić trojaki Zygmunta III Wazy z mennicy krakowskiej, lubelskiej, olkuskiej i poznańskiej. Problemem jest również rozróżnienie trojaków koronnych Jana Kazimierza, gdzie tylko daty emisji – choć też nie zawsze – mogą wyłącznie sugerować ich przypisanie do określonej mennicy.

Przedstawiając historię trojaka nie można pominąć jeszcze jednej informacji, a mianowicie jaka była siła nabywcza tej „grubej monety ludu pospolitego”?

Zaczerpnięte z opracowania Józefa Szwaagrzyka⁸ zestawienie przedstawiające siłę nabywczą pieniądza w okresie od 1526 do 1775 roku, tj. od czasów Zygmunta I Starego do czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego nie tylko odpowiada na to pytanie, ale również w sposób jednoznaczny ukazuje proces dewaluacji wartości tej monety, jak i postępujące procesy inflacyjne.

Siła nabywcza monety za panowania Zygmunta I i Zygmunta II Augusta

1526-1572	źniwiarz za dzień pracy	Krakowskie	1 grosz
-//-	dziewka dworska rocznie	Pomorze	48 trojaków
-//-	uszycie spodni	Warmia i Mazury	2 grosze
-//-	uszycie rycerskiego kapelusza	Warmia i Mazury	6 groszy
-//-	trzewiki	Kraków	4-12 groszy
-//-	plótna lnianego łokieć	Kraków	1-2 grosze
-//-	koszula męska lniana	Kraków	2 trojaki
-//-	chleba bochenek	Łowicz	1-2 grosze
-//-	żyta korzec	Oświęcim	3-8 groszy
-//-	jaj kopa	Kraków	5-11 groszy
-//-	piwa beczka	Gdańsk	80 groszy
-//-	prosię	Olsztyn	3-6 groszy
-//-	gęś tuczona	Kraków	2-4 grosze
-//-	cukru funt	Kraków	5-8 groszy
-//-	soli beczka	Kraków	48 groszy
-//-	wół rzeźny	Toruń	210 groszy
-//-	koń pociągowy	Gdańsk	64 trojaki (3 dukaty)
-//-	koń pod wierzch	Poznań	960 groszy

Siła nabywcza monety za panowania Wazów

1595-1601	serów kopa	Toruń	3-5 trojaków
-//-	cielę	Wrocław	24 grosze

⁸ Józef Andrzej Szwaagrzyk „Pieniądz na ziemiach polskich X-XX wiek” Ossolineum 1990, str. 110 i nast.

1595-1601	śledzi becza	Kraków	180-320 groszy
-//-	masła garniec	Warszawa	90-120 groszy
-//-	miodu garniec	Lublin	4-5 groszy
-//-	piwa garniec	Kraków	3 grosze
-//-	gorzałki garniec	Kraków	6-9 groszy
-//-	żyta korzec	Wrocław	15-55 groszy
-//-	kura	Wrocław	do 2 groszy
-//-	posłaniec za milę drogi	Gdańsk	2-3 grosze
-//-	trębacz z wieży Kościoła Mariackiego tygodniowo	Kraków	60 groszy
1602-1609	ślony funt	Gdańsk	2-3 grosze
-//-	wół	Wschowa	225-700 groszy
-//-	butów zwykłych para	Toruń	15-80 groszy
1610-1620	dziewka folwarczna stała rocznie	dobra pszczyńskie	6 talarów ⁹
-//-	krawiec za uszycie surduta	Pszczyna	2 talary
1650	żyta korzec	Legnica	30 groszy
1656	żyta korzec	Legnica	2,5 talara
1684	żyta korzec	Legnica	3,5 talara
1650-1683	mięsa wołowego funt	Toruń	2-5 groszy
1650-1683	jaj kopa	Lublin	15-25 groszy
-//-	jaj kopa	Wrocław	6-10 groszy
-//-	zając	Wrocław	6-9 groszy
-//-	nauczyciel kwartalnie	Poznań	450 groszy
1655	dyrektor mennicy rocznie	Krosno	1000 talarów
		Odrzańskie	
1650-1683	pisarz miejski tygodniowo	Kraków	150-240 groszy
-//-	strażnik celny tygodniowo	Kraków	28-38 groszy

Siła nabywcza monety za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego

1764	posłaniec za milę drogi	Wrocław	3-4 grosze srebrne
-//-	dyrektor mennicy rocznie	Wrocław	2.000 talarów ¹⁰
-//-	kasjer mennicy rocznie	Wrocław	200 talarów
1774	marszałek sejmu rocznie	Warszawa	30.000 złp ¹¹
-//-	senator rocznie	Warszawa	14.000 złp
-//-	kapelan rocznie	Kraków	800 złp

⁹ 1 talar (1587-1632) = 36-90 groszy

¹⁰ 1 talar (1764-1793) = 8 złp

¹¹ 1 złp = 4 grosze srebrne = 30 groszy miedzianych

1775	rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego	Kraków	4.000 złp
-//-	hetman wielki koronny	Warszawa	120.000 złp
-//-	rocznie		
-//-	generał artylerii konnej	Warszawa	40.000 złp
-//-	rocznie		
-//-	szeregowiec	Warszawa	144 złp
-//-	trębacz miejski	Lublin	6 złp
	tygodniowo		
-//-	pisarz miejski	Lublin	16 złp (2 talary)
-//-	dzwonnik miejski	Lublin	1,5 złp
	tygodniowo		
-//-	murarz	Lublin	30 groszy w miedzi (1 złp)
-//-	dziennie		
-//-	krawiec za uszycie kapoty	Gdańsk	5 złp
-//-	żyta korzec	Kraków	1 talar (8 złp)
-//-	jaj kopa	Warszawa	60 groszy w miedzi (2 złp)
-//-	gorzałki garniec	Warszawa	6 złp
-//-	soli beczka	Lublin	4 talary
-//-	plótna łokieć	Poznań	17-24 groszy w miedzi
-//-	niewykwalifikowany robotnik	Gdańsk	12-17 groszy w miedzi
-//-	dziennie		
-//-	słoniny poleć	Radom	12 złp
-//-	cukru funt	Lublin	3 złp
-//-	plótna łokieć	Poznań	17 -21 groszy w miedzi

Na zakończenie jeszcze tylko jedna ciekawostka. O tym, jak dużo było odmian trojaków polskich nich świadczy fakt, iż „Katalog monet polskich 1587-1632” autorstwa Czesława Kamińskiego i Janusza Kurpiewskiego podaje aż 1035 (!!!) odmian trojaków samego tylko króla Zygmunta III Wazy.

II. Mennica koronna w Krakowie

Mennica w Krakowie, działająca z niewielkimi przerwami od czasów Bolesława Śmiałego (1058-1079) po panowanie Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764-1795) – zamknięta w roku 1768 po uruchomieniu mennicy warszawskiej – jako pierwsza z mennic koronnych była trojaki polskie.

W roku 1528 Zygmunt I Stary wybił w mennicy krakowskiej pierwsze polskie trojaki. Swoim wzorem (a także wagą tj. ok. 6,82-4,58g i średnicą ok. 28mm) odbiegały one od późniejszych emisji, co obrazuje niżej zamieszczona ilustracja. Za jedyne znaki mennicze występujące na tej monecie można uznać powtórzony na awersie i rewersie kwiat (może rozeta?). O tym, iż mógł być to znak menniczny świadczy zarówno miejsce jego umieszczenia, jak i fakt, że dokładnie ten sam znak spotykamy na innych monetach Zygmunta I (np. dukatach). Niestety źródła historyczne nic na ten temat nie wspominają.

*Trojak koronny Zygmunta I Starego
z roku 1528
na awersie i rewersie
niezidentyfikowany kwiat (rozeta ?)*

Po roku 1528 oraz w okresie panowania Zygmunta II Augusta (1548-1572) i Stefana Batorego (1576-1586) w mennicy krakowskiej następuje przerwa w biciu tej monety.

Zygmunt III Waza bił w mennicy krakowskiej trojaki w roku 1598, w latach 1600-1608, 1614 i 1618-1624. Na emisjach tych obok herbu Polski i Litwy występuje herb królewski Snopek¹². Ponadto na wszystkich trojakach bitych w Krakowie w latach 1598-1608 umieszczany był herb Lewart¹³ podskarbiego wielkiego koronnego Jana Firleja (1590-1609).

¹² Snopek – w polu czerwono-biało-błękitnym snopek zboża złoty

¹³ Lewart – w polu czerwonym lub błękitnym lampart srebrny wspięty ukoronowany

Na trojakach z mennicy krakowskiej występują również inicjały dzierżawców i mincerzy. Inicjały HR (czasem HR – R) należały do dzierżawcy mennicy Hermana Rüdiger (1598). Umieszczane były też obok inicjałów HT mincmistrza Hanusza Trylnera (1598). Obydwie wymienione grupy inicjałów pisane były ligaturą, czyli litery te połączone były ze sobą w jeden znak graficzny. Innym rodzajem sygnatury krakowskiej były także pisane ligaturą inicjały HR oraz litera K (Herman Rüdiger – Kraków). W latach 1600-1607 na rewersie trojaków krakowskich pod napisem strefowym występuje tylko litera K (Kraków). Na rewersie trojaków bitych w roku 1614 pod napisem strefowym występuje monogram TKA, gdzie litera K oznacza Kraków, a litery TA to monogram Tomasza Allenpergera, mincerza mennicy krakowskiej. Na trojakach bitych w Krakowie w latach 1618-1624, pod napisem strefowym widnieje herb Sas¹⁴ podskarbiego wielkiego koronnego Mikołaja Daniłowicza (1616-1624).

*Trojak koronny Zygmunta III Wazy
z roku 1598
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu herb Lewart
rozdzielający monogramy HR – HT
Hermana Rüdiger i Hanusza Trylnera*

*Trojak koronny Zygmunta III Wazy
z roku 1598
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu herb Lewart
rozdzielający monogramy HR – K
Herman Rüdiger – Kraków*

*Trojak koronny Zygmunta III Wazy
z roku 1600
na awersie herb Lewart Jana Firleja
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu po dacie litera K
(Kraków)*

¹⁴ Sas – w polu błękitnym nad rogami półksiężycza złotego barkiem w dół dwie gwiazdy złote, między nimi strzała grotem ku górze

*Trojak koronny Zygmunta III Wazy
z roku 1620
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu herb Sas Mikołaja
Danilłowicza*

Wykonanie postanowień uchwały sejmowej z 1598 roku wprowadzającej zakaz umieszczania na monetach innych znaków menniczych niż podskarbiowskie, w połączeniu z zamknięciem w roku 1601 niektórych mennic koronnych, tylko w małym stopniu może utrudnić przypisanie danego typu trojaka do określonej mennicy, ponieważ charakteryzują je także typowe dla danej mennicy wzory stosowanych stempli.

Za Jana Kazimierza w mennicy krakowskiej bito trojaki w latach 1661-1662 i 1665. Na trojakach tego króla obok Orła, Snopka – herbu Wazów i Pogoni występują inicjały AT Andrzeja Tymfa, wcześniejszego zarządcy mennicy koronnej w Poznaniu – zarządzającego między innymi mennicą w Krakowie, w latach 1661-1668. Ponadto widnieje na nich herb Ślepowron¹⁵ podskarbiego wielkiego koronnego Jana Kazimierza Krasieńskiego (1659-1668). Trojaki tego wzoru z roku 1665 mogły być bite także w mennicy bydgoskiej, którą Tymf dzierżawił w latach 1663-1667.

*Trojak Jana Kazimierza z roku 1662
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, rozdzielony liczbą III
monogram AT Andrzeja Tymfa, u dołu
pod napisem strefowym herb Ślepowron
Jana Krasieńskiego*

Jan III Sobieski bił w mennicy krakowskiej trojaki koronne w latach 1684-1685. Obok herbów Polski, Litwy i rodowego herbu królewskiego Janina¹⁶, umieszczonych pod koroną, na rewersie tych monet widnieje herb Jelita¹⁷ podskarbiego wielkiego koronnego Marcina Zamoyskiego (1683-1689) oraz litera C (Cracovia) lub litera B umieszczana na awersie – znak Gotfryda Bartscha, zarządcy mennicy krakowskiej (1678-1687).

¹⁵ Ślepowron – w polu błękitnym podkowa zwieńczona krzyżem kawalerskim, na nim czarny kruk w prawo z pierścieniem w dziobie

¹⁶ Janina – w polu czerwonym tarcza

¹⁷ Jelita – w polu czerwonym trzy kopie złote w gwiazdę

Trojak Jana III Sobieskiego z roku 1684 na rewersie między tarczami herbowymi Polski, Litwy i herbem Sobieskich Janina litera C (Cracovia), u dołu herb Jelita Marcina Zamoyskiego

Trojak Jana III Sobieskiego z roku 1684 na awersie pod popiersiem królewskim litera B (Gotfryd Bartsch) na rewersie herby Polski, Litwy i Janina, u dołu herb Jelita Marcina Zamoyskiego

Ostatni król Polski Stanisław August Poniatowski bił w mennicy krakowskiej w latach 1765-1766 miedziane trojaki sygnowane – pod 5-półową tarczą z herbami Polski, Litwy i herbem królewskim Ciołek¹⁸ – literą G lub *G* administratora mennicy Piotra Mikołaja Gartenberga-Sadogórskiego oraz okolicznościowe trojaki z roku 1767 sygnowane monogramem CI inspektora mennicy krakowskiej w latach 1765-1768 Konstantego Jabłonowskiego, umieszczanym pod napisem strefowym.

*Trojak koronny Stanisława Augusta Poniatowskiego z roku 1765 na rewersie pod tarczą z herbami Polski, Litwy i herbem Ciołek litera *G* (Piotr Gartenberg)*

Trojak historyczny Stanisława Augusta Poniatowskiego z roku 1767 na rewersie pod datą inicjały CI Konstantego Jabłonowskiego

¹⁸ Ciołek – w srebrnym polu wół czerwony

III. Mennica koronna w Olkuszu

Uruchomiona przez Stefana Batorego mennica w Olkuszu działała w latach 1579-1601. W tym też okresie, obok innych nominałów, tj. szelągów, półgroszy, groszy, półtalarów, talarów i półdukatów, na dużą skalę bite w niej były trojaki. Mennica olkuska kierowana była kolejno przez : Wolfa Freybergera (1579), Piotra Zborowskiego (1580), Mikołaja Hevela de Colpino (1583-1592), Kaspra Rytkiera (1592-1594) i Krzysztofa Nala Schmitha (1595-1601)¹⁹.

Pierwsze emisje trojaka bite w Olkuszu w latach 1579-1580 wyróżniały się brakiem herbów polskiego i litewskiego. Nie były również sygnowane herbem podskarbiowskim, a jedynie tarczą herbową Batorych²⁰. Na kolejnych trojakach z mennicy olkuskiej zamieszczane były herby Polski (Orzeł), Litwy (Pogoń) oraz herb królewski: Trzy Zęby (rodowy herb Stefana Batorego) lub Snopek (rodowy herb Zygmunta III Wazy). Herby te zawsze umieszczane były na rewersie (obok cyfry III) nad strefowym napisem GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE. Na rewersie umieszczone były również inicjały PZ oraz herb Jastrzębiec²¹ nadzorcy Piotra Zborowskiego (1580), inicjały IR i herb Glaubicz²² podskarbiego wielkiego koronnego Jakuba Rokossowskiego, herb Przegonia²³ i inicjały ID podskarbiego wielkiego koronnego Jana Dulskiego (1581-1590). Na rewersie trojaków bitych w latach 1584-1585 umieszczane są inicjały GH mincerza Georga Hose, a od roku 1586 inicjały NH zarządcy Mikołaja Hevela. Następnie, od roku 1591, na trojakach olkuskich widnieje herb Lewart podskarbiego wielkiego koronnego Jana Firleja oraz jego inicjały IF. Zarządca mennicy w latach 1592-1594 Kasper Rytkier (późniejszy pierwszy probierz generalny) sygnował trojaki olkuskie znakiem topór.

---

¹⁹ Wolf Freyberger oraz Krzysztof Schmith nie umieszczali na monetach swoich prywatnych znaków mennicznych: Janusz Reyman „Mennica olkuska 1579-1601” Wrocław 1975, str. 65, 67

²⁰ Trzy Zęby – w polu błękitnym trzy kły poziomo

²¹ Jastrzębiec – w polu błękitnym w środku złotej podkowy ocelami do góry złoty krzyż kawalerski

²² Glaubicz – w polu błękitnym ryba złota

²³ Przegonia – w polu czerwonym dwa złote półksiężyce barkami ku sobie, między nimi miecz srebrny ostrzem w dół

Należy zwrócić uwagę, że w roku 1588 mennica olkuska bije nowy wzór trojaka, z pięciopółową tarczą herbową na rewersie i napisem dookolnym, pod którą dodatkowo umieszczony był herb Przegonia. Obok korony, która znajdowała się nad tarczą herbową, umieszczany bywał czasami także znak półruszt Mikołaja Hevela de Colpino. Szybko, bo już w tym samym roku, powrócono jednak do wzoru „tradycyjnego”.

Oprócz wymienionych powyżej, na monetach z mennicy olkuskiej z lat 1588-1594 widnieją także inne, nie przypisane do określonych osób znaki mennicze: słońce²⁴, dzban, oraz znaki ☩ i ☩, nazwane w katalogu monet Kamińskiego i Kurpiewskiego znakiem typ II i typ III. Te ostatnie umieszczane były na awersie (na końcu legendy otokowej) lub na rewersie (pod napisem strefowym).

Na ostatnich trojakach z mennicy w Olkuszu (1600-1601) obok herbu Lewart widnieją inicjały IF Jana Firleja oraz litera I (Ilcusia).

*Trojak Stefana Batorego z roku 1580
na rewersie herb Trzy Zęby (brak
herbów Polski i Litwy)*

*Trojak Stefana Batorego z roku 1580
na rewersie obok Orła i Pogoni inicjały
PZ Piotra Zborowskiego oraz pod
napisem strefowym herb Jastrzębic*

*Trojak Stefana Batorego z roku 1580
na awersie pod popiersiem króla herb
Glaubicz
na rewersie u góry Orzeł i Pogoń, u dołu
herb Glaubicz oraz inicjały IR Jakuba
Rokossowskiego*

²⁴ Według Stanisława Walewskiego prawdopodobnie jest to herb przedstawiający krzyż na owalnej i ukoronowanej tarczy „... niezaprzeczalnie pochodzenia zagranicznego ...”, być może syna Mikołaja Hevela de Colpino piastującego funkcję probierza („Trojaki koronne Zygmunta III od 1588 do 1624” str. 125)

*Trojak Stefana Batorego z roku 1585
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń, herb
Trzy Zęby oraz inicjały GH Georga
Hose
u dołu herb Przegonia oraz inicjały ID
Jana Dulskiego*

*Trojak Stefana Batorego z roku 1586
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Trzy Zęby oraz inicjały NH Mikołaja
Hewela
u dołu herb Przegonia oraz inicjały ID
Jana Dulskiego*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1590
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek
u dołu herb Przegonia oraz inicjały ID
Jana Dulskiego*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1592
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek
u dołu znak topór Kaspra Rytkiera oraz
znak słońce*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1594
na awersie na końcu legendy otokowej
znak typ III
na rewersie Orzeł, Pogoń i herb Snopek,
herb Lewart Jana Firleja oraz inicjały
IF*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1598
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek
u dołu herb Lewart rozdzielający
monogram IF Jana Firleja*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1600
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek
u dołu herb Lewart rozdzielający
monogram IF Jana Firleja oraz literę I
(Ilcusia)*

Na zakończenie tego rozdziału wspomnieć należy, że niezliczona ilość wszystkich odmian trojaków polskich przejawia się także w tym, iż co pewien czas na rynku numizmatycznym pojawiają się nie notowane do tej pory w katalogach monet polskich kolejne ich odmiany. Takim przykładem może być prezentowany dalej trojak z mennicy olkuskiej z roku 1595, który pojawił się na aukcji portalu internetowego Allegro w marcu 2007 roku. Pod popiersiem królewskim widzimy tu ornament lub może poziomo ułożoną literę S. Jest to znak, który trudno dopasować do występujących w tym okresie znanych znaków mennicznych. Podobny ornament stosowany jako „ozdobnik” spotykamy na rewersie trojaków z mennicy krakowskiej bitych w latach 1600-1601.

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1595
na awersie pod popiersiem króla
pozioma litera S (?)
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu herb Lewart oraz
monogram IF Jana Firleja*

Innym z kolei przykładem jest prezentowany poniżej trojak olkuski z roku 1596. W tym przypadku na końcu legendy otokowej awersu widzimy kwiat, który również nie sposób przyporządkować do znanych znaków mennicznych. Być może trojak ten powinien zostać umieszczony w rozdziale XIX tego opracowania traktującym o fałszerstwach.

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1596
na awersie na końcu legendy otokowej
niezidentyfikowany kwiat
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu herb Lewart oraz
monogram IF Jana Firleja*

IV. Mennica koronna w Poznaniu

Poznań – już w początkach mennictwa polskiego siedziba mennicy, w której pierwsze denary bili Bolesław I Chrobry (992-1025) i Mieszko II (1025-1031). Od czasów Kazimierza Wielkiego (1333-1370) mieściła się w Poznaniu siedziba mennicy miejskiej. Siedzibą mennicy koronnej Poznań został ustanowiony za panowania Stefana Batorego, który bił tu szelągi, trojaki i dukaty.

Trojaki Stefana Batorego bite były w latach 1584-1587. Na awersie przedstawione było oczywiście popiersie królewskie oraz napis w otoku z imieniem i tytułami króla. Na rewersie – tradycyjnie – pod cyfrą III herby Polski, Batorych (Trzy Zęby) oraz Litwy. Niżej napis strefowy w trzech wierszach, a pod nim data, herb Przegonia podskarbiego wielkiego koronnego Jana Dulskiego (1581-1590) oraz znak skrzyżowane haki kierownika mennicy Teodora Buscha (1584-1592).

Za panowania Zygmunta III Wazy bito trojaki w latach 1588-1601. Do roku 1590 obok znaku skrzyżowane haki Teodora Buscha widniał rozdzielający inicjały ID herb Przegonia podskarbiego Jana Dulskiego. Następnie na trojakach Zygmunta III umieszczany był już herb kolejnego podskarbiego wielkiego koronnego Jana Firleja (rozdzielający jego inicjały IF). Sygnowane były one również skrzyżowanymi hakami – znakiem dzierżawcy Teodora Buscha, gałązką z jagodami – znakiem dzierżawcy Jana Diettmara (1595-1598), różą i inicjałami HR – znakiem zarządcy Hermana Rüdigerera (1595-1601), skrzyżowanymi hakami i inicjałami V I – znakiem dzierżawcy Walentego Jahnsa (1592-1595, 1600-1601) oraz występującym od roku 1599 monogramem miejskim P, umieszczanym obok orła, na końcu napisu strefowego lub pod nim.

*Trojak Stefana Batorego z roku 1586
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Trzy Zęby
u dołu herb Przegonia Jana Dulskiego
oraz znak skrzyżowane haki Teodora
Buscha*

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1588 na rewersie Orzeł, Pogoń i herb Snopek u dołu znak skrzyżowane haki Teodora Buscha oraz herb Przegonia rozdzielający inicjały ID Jana Dulskiego

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1591 na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb Snopek, u dołu znak skrzyżowane haki Teodora Buscha oraz herb Lewart i inicjały IF Jana Firleja

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1594 na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb Snopek, u dołu herb Lewart i inicjały IF Jana Firleja oraz znak skrzyżowane haki oraz inicjały VI Walentego Jahnsa

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1596 na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb Snopek, u dołu herb Lewart i inicjały I-F Jana Firleja, gałązka z jagodami Jana Diettmara oraz róża rozdzielająca monogram H-R Hermana Rüdigera

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1596 na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb Snopek, u dołu herb Lewart rozdzielający inicjały I-F Jana Firleja oraz róża rozdzielająca inicjały H-R Hermana Rüdigera

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1599 na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb Snopek, u dołu herb Lewart Jana Firleja, obok litera P (Poznań)

*Trojaki Zygmunta III Wazy z roku 1601
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, obok orła litera P (Poznań),
u dołu herb Lewart Jana Firleja*

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na „duet” Diettmar-Rüdiger, który spotykamy również w mennicy wschowskiej.

Być może dla mennicy poznańskiej – choć nie wspominają o tym źródła historyczne – pracował również powiązany z Jahnsem Andrzej Lauffert²⁵, a trojaki sygnowane znakiem ruszt na awersie (opisywane w rozdz. VI) pochodzą także z mennicy w Poznaniu.

Jan Kazimierz bił w mennicy poznańskiej próbne trojaki z datą 1654. Na ich rewersie widniał Orzeł, a napis otokowy rozdzielony był u dołu herbem Wieniawa²⁶ podskarbiego wielkiego koronnego Bogusława Leszczyńskiego (1650-1659).

---

²⁵ Andrzej Mikołajczyk „Rodzinne koligacje i urzędowe protekcje” BN 9-10/1985

²⁶ Wieniawa – w polu złotym żubrza głowa czarna, z kołem złotym w nozdrzach

V. Mennica koronna w Bydgoszczy

Bydgoszcz – siedziba mennicy koronnej założonej przez podkomorzego krakowskiego Stanisława Cikowskiego, który jako jej właściciel w latach 1594-1601, wydzierżawił ją zarządcy mennic wschowskiej i poznańskiej Walentemu Jahnsowi (1594-1595). W tym okresie bito w niej trojaki znaczony herbem Radwan²⁷ i inicjałami SC Cikowskiego oraz skrzyżowanymi hakami (także z krzyżykiem u dołu) lub z inicjałami VI Jahnsa. Następny – po zwolnieniu Walentego Jahnsa – dzierżawca i zarządca mennicy bydgoskiej Herman Rüdiger (1591-1601) sygnował trojaki znakiem róży i monogramem HR. Od roku 1598 trojaki znaczony są jedynie monogramem B (Bydgoszcz). W latach 1600-1601 Rüdiger poddzierżawia mennicę mincmistrzowi Ernestowi Knorrowi, który sygnuje trojaki inicjałami EK przedzielonymi hakami.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że Herman Rüdiger w latach 1595-1601 był również zarządcą mennicy poznańskiej oraz wschowskiej, a w roku 1598 także krakowskiej.

Oczywiście na wszystkich typach trojaków zygmuntowych z mennicy bydgoskiej, na rewersie, widnieje także herb Lewart podskarbiego Jana Firleja (często także z jego inicjałami IF po bokach).

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1594 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów, pod napisem strefowym herb Lewart oraz inicjały Jana Firleja, herb Radwan oraz inicjały Stanisława Cikowskiego oraz znak skrzyżowane haki Walentego Jahnsa

²⁷ Radwan – w polu czerwonym chorągiew kościelna złota, nad nią drzewce chorągwi w kształcie krzyża

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1596 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów, pod napisem strefowym herb Lewart i inicjały Jana Firleja, znak róży i inicjały Hermana Rüdigerera oraz herb Radwan i inicjały Stanisława Cikowskiego

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1598 na rewersie u góry herby Polski, Litwy oraz Wazów, u dołu pod napisem strefowym herb Lewart Jana Firleja i litera B (Bydgoszcz)

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1600 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów, w drugim wierszu napisu strefowego litera B (Bydgoszcz), pod napisem herb Lewart Jana Firleja

W roku 1627 sejm zakazał bicia drobnej monety koronnej, stąd w ostatnich latach panowania Zygmunta III oraz przez cały okres panowania Władysława IV Wazy (1632-1648) nie są bite również trojaki. Jedyny wyjątek stanowi wybity w mennicy bydgoskiej próbny trojak Władysława IV z roku 1635²⁸. Na jego awersie widnieje popiersie królewskie i napis otokowy VLAD.IV.D.G. REX.POL.M.D.L.R.P. M.S.L.O., natomiast na rewersie widnieje pięciopolowa tarcza z herbami Polski, Litwy i Wazów (Snopek), po jej bokach litery I-I, tj. inicjały administratora mennicy w latach 1616-1638 Jakuba Jacobsona van Emden oraz rozdzielający napis w otoku MONETA NOVA – REGNI POLONI herb Sas podskarbiego wielkiego koronnego Jana Daniłowicza (1632-1650).

Za panowania Jana Kazimierza w mennicy dzierzawionej przez Krzysztofa Guttmanna (1650-1652) bito tylko trojaki próbne sygnowane na rewersie jego inicjałami CG – umieszczonymi pod Orłem (z tarczą herbową Wazów na piersi) oraz znaczone herbem Wieniawa

²⁸ Znany tylko jeden egzemplarz znajdujący się w Ermitażu (Edmund Kopicki „Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski ...” Tom IX cz. 4, str. 385)

podskarbiego wielkiego koronnego Bogusława Leszczyńskiego (1650-1659).

W katalogu monet polskich 1649-1696 autorstwa Czesława Kamińskiego i Janusza Kurpiewskiego znajdujemy dwie odmiany (z roku 1670 i 1671) trojaków Michała Korybuta Wiśniowieckiego²⁹, z zaznaczeniem jednak, że prawdopodobnie są to fałszerstwa Józefa Majnerta. Trojaki te sygnowane są inicjałami MH Michała Hadermana, zarządcy mennicy w latach 1671-1685. Już sam fakt, iż Haderman objął mennicę bydgoską w roku 1671 dowodzi, że nie mógł on umieścić swoich inicjałów na trojaku bitym w roku 1670.

Schyłek mennicy bydgoskiej przypadł na lata panowania Jana III Sobieskiego. Jako jedne z ostatnich monet bito tu trojaki z datą 1684 sygnowane przez mincerza Samuela von Phachtera inicjałami SP umieszczanymi na awersie pod popiersiem królewskim. Na rewersie trojaków bydgoskich Jana Sobieskiego widnieją herby Polski, Litwy i Sobieskich (Janina) oraz herb Jelita podskarbiego wielkiego koronnego Marcina Zamoyskiego (1683-1689).

Trojak Jana III Sobieskiego z roku 1684 na awersie pod popiersiem królewskim inicjały SP Samuela Phachtera na rewersie u góry herby Polski, Litwy i Janina, u dołu rozdzielający datę herb Jelita Marcina Zamoyskiego

---

²⁹ Czesław Kamiński, Janusz Kurpiewski „Katalog monet polskich 1649-1696” Warszawa 1982, str. 233, 234, 281

VI. Mennica koronna we Wschowie

Mennica wschowska uruchomiona została w roku 1588 bez pozwolenia królewskiego przez dzierżawcę mennicy poznańskiej Teodora Buscha i do roku 1592 wybijała monety z identycznymi znakami jak mennica poznańska. Po śmierci Buscha, już za zgodą Zygmunta III Wazy mennicę wydzierżawiono Walentemu Jahnsowi.

Oficjalnie, tj. za zgodą króla trojaki koronne w mennicy wschowskiej bite były w latach 1593-1596 oraz 1599-1601. Wszystkie emisje z tych lat noszą na rewersie (pod napisem strefowym) herb Lewart Jana Firleja, jednak nie zawsze z jego inicjałami IF.

Trojaki zygmontowskie sygnowane były znakiem skrzyżowane haki Walentego Jahnsa dzierżawcy mennicy (1592-1595 i 1601-1603), znakiem ruszt Andrzeja Laufferta zarządcy i dzierżawcy mennicy (1594-1596), znakiem róży, czasem między inicjałami H-R zarządcy i dzierżawcy mennicy Hermana Rüdigerera (1595-1601)³⁰, gałązką z trzema jagodami dzierżawcy mennicy Jana Diettmara (1597-1601), inicjałami EK przedzielonymi hakiem mincmistrza Ernesta Knorra (1597-1600) lub monogramem miejskim F (*niem. Fraustadt*).

Wymienione herby i znaki mennicze umieszczane były pod napisem strefowym. Monogram F natomiast umieszczany był obok orła, obok herbu Lewart lub na końcu napisu strefowego. Oczywiście nad napisem strefowym (pod cyfrą III) umieszczany był herb polski, rodowy herb królewski oraz herb litewski.

Wyjątek od tej zasady stanowiła emisja (bez daty) z herbem Lewart Jana Firleja na awersie i rewersie oraz emisje ze znakiem ruszt Andrzeja Laufferta umieszczanym na awersie na końcu napisu otokowego³¹.

---

³⁰ Wg Macieja Widawskiego trojaki z roku 1598 sygnowane HR-K i opisane w rozdz. II bite były w mennicy wschowskiej (BN 3/2003). Podobnie WCN (Aukcja NR 38, poz. 287).

³¹ Wg Edmunda Kopickiego w mennicy wschowskiej bite były również trojaki z roku 1601 sygnowane gwiazdką na końcu napisu strefowego rewersu, opisane w rozdz. VIII (Kopicki *Monety Zygmunta III Wazy*, poz. 683).

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1595
na rewersie pod napisem strefowym
znak róży Hermana Rüdigerera, herb
Lewart i inicjały Jana Firleja oraz znak
ruszt Andrzeja Laufferta*

*Trojak Zygmunta III Wazy (bez daty)
herb Lewart Jana Firleja na awersie
i rewersie
na rewersie pod napisem strefowym
ponadto znak róży Hermana Rüdigerera
oraz znak ruszt Andrzeja Laufferta*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1595
na awersie na końcu napisu otokowego
znak ruszt Andrzeja Laufferta
na rewersie pod napisem strefowym
herb Lewart Jana Firleja oraz znak
skrzyżowane haki Walentego Jahnsa*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1597
na rewersie pod napisem strefowym
znak róży Hermana Rüdigerera, herb
Lewart i inicjały Jana Firleja oraz
gałązka z 3 jagodami Jana Diettmara*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1599
na rewersie pod napisem strefowym
herb Lewart Jana Firleja, przed nim
litera F (Fraustadt)*

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1601 na rewersie pod napisem strefowym herb Lewart Jana Firleja, na końcu napisu strefowego litera F (Fraustadt)

Bardzo prawdopodobne jest, że w roku 1650 w mennicy wschowskiej bite były również trojaki Jana Kazimierza, sygnowane przez Andrzeja Tymfa inicjałami AT, według wzoru opisanego w rozdziale II, ponieważ w latach 1650-1655 Tymf był między innymi dzierżawcą mennicy we Wschowie.

Na zakończenie rozdziału poświęconego mennicy wschowskiej warto cofnąć się jeszcze raz do dwóch poprzednich rozdziałów, poświęconych mennicy poznańskiej i bydgoskiej. Już pobieżna analiza pokazuje, że wszystkie trzy mennice wielkopolskie w latach 1594-1601 zostały „opанowane” przez kwartet Rüdiger-Dittmar-Jahns-Knorr, który w tym okresie zdominował produkcję trojaków koronnych.

Z analizy wszystkich zarejestrowanych skarbów monet pochodzących z lat 1580-1601 wynika, że trojaki z mennic poznańskiej, bydgoskiej i wschowskiej stanowiły łącznie aż 39,47% ich ogólnej liczby. Udział pozostałych mennic w produkcji trojaków – według tego kryterium – wynosił: Ryga 21,94%, Wilno 13,78%, Olkusz 8,49%, Lublin 6,95%, Malbork 4,74%, Kraków 1,10%, inne nieokreślone mennice 3,53%³².

---

³² Biuletyn Numizmatyczny 9-10 (209-210) 1985, str. 169

VII. Mennica koronna w Malborku

Malbork, oczywiście od czasów Konrada III von Jungingena (1393-1407) siedziba mennicy krzyżackiej, a następnie siedziba mennicy ziem pruskich. Mennica ulokowana na terenie zamku w Malborku w roku 1585 biła trojaki króla Stefana Batorego (egzemplarze wyjątkowo rzadko spotykane !), a w latach 1592-1594 trojaki króla Zygmunta III Wazy.

Na trojakach Batorego obok herbów Polski, Litwy i królewskiego herbu rodowego Trzy Zęby widniał również herb Przegonia podskarbiego Jana Dulskiego oraz trójkąt, znak włoskiego mincmistrza Gracjana Gonzalo. Herb Przegonia oraz znak trójkąt umieszczone były pod napisem strefowym.

Trojaki Zygmunta III sygnowane były na rewersie znakiem w kształcie pierścienia dzierżawcy mennicy Kaspra Goebła i znakiem trójkąta Gracjana Gonzalo.

Herb Lewart podskarbiego Jana Firlrja (bez jego monogramu) umieszczany był na awersie, pod popiersiem króla.

Odmianami w zakresie mennicznych oznaczeń na trojakach malborskich był zwany „pękniętym” lub „otwartym” pierścień Kaspra Goebła występujący na trojakach z roku 1594 oraz brak trójkąta (znaku Gracjana Gonzalo) na niektórych emisjach także z roku 1594.

W tym miejscu należy podkreślić, że emisje trojaków zyguntowskich z mennicy w Malborku – w porównaniu z bitymi w innych mennicach koronnych – charakteryzowały się wyjątkowo starannie wykonanymi do ich produkcji stemplami, co świadczy o wysokich umiejętnościach zatrudnionych tam rytowników stempli.

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1592
na awersie herb Lewart
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu znak pierścienia Kaspra
Goebła oraz znak trójkąt Gracjana
Gonzalo*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1594
na awersie herb Lewart
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu znak pierścień „otwarty”
Kaspra Goebła oraz znak trójkąt
Gracjana Gonzalo*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1594
na awersie herb Lewart
na rewersie u góry Orzeł, Pogoń i herb
Snopek, u dołu znak pierścień Kaspra
Goebła*

VIII. Mennica koronna w Lublinie

Uruchomiona za panowania Zygmunta III (1587-1632) przez Kaspra Rytkiera mennica koronna w Lublinie działała w latach 1595-1601. Kolejnymi jej zarządcami byli Daniel Koste (1595-1597), Melchior Reysner (1597-1599), a następnie do czasu zamknięcia mennicy w marcu 1601 roku podkomorzy chełmski Paweł Orzechowski.

Produkcja lubelska ograniczała się do bicia drobnej monety : szóstaków (1595-1596), trojaków (1595-1601) i groszy (1597-1598), przy czym trojaki stanowiły główny trzon produkcji tej mennicy.

Ponieważ mennica lubelska działała w czasie, kiedy urząd podskarbiowski sprawował Jan Firlej, herb Lewart rozdzielający jego inicjały – obok Orła, Pogoni i Snopka – widniał na wszystkich bitych tu trojakach. Obok herbu Lewart na lubelskich trojakach widnieją także: znak topora Kaspra Rytkiera, znak lwa przebitego hakiem Daniela Koste oraz inicjały MR pisane w ligaturze z krzyżykiem Melchiora Reysnera.

W roku 1597 – zapewne pomiędzy przejściem zarządu po Danielu Koste przez Melchiora Reysnera – na trojakach lubelskich pojawia się niezidentyfikowany w katalogu monet Kamińskiego i Kurpiowskiego znak menniczny (lub ligatura) . Według Edmunda Kopickiego (Katalog Tom IX cz. 4) należał on do dzierżawcy mennicy Hansa Ecke³³.

Od roku 1598 zgodnie z uchwałą sejmu warszawskiego trojaki bite w mennicy lubelskiej znaczone były inicjałem L (Lublin), choć także istnieją odmiany bez oznaczeń mennicznych, rozpoznawalne po wzorze stempli³⁴. Wreszcie na rewersie trojaków z roku 1601 – czy zgodnie z powołaną uchwałą sejmową? – umieszczana bywa gwiazdka³⁵.

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1595 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów oraz pod napisem strefowym obok herbu Lewart i inicjałów IF Jana Firleja znak topór Kaspra Rytkiera i lew przebity hakiem Daniela Koste

³³ Tak również uważa Stanisław Walewski pisząc w „Trojakach koronnych Zygmunta III Wazy ...” o Hanuszu Ecku (str. 160)

³⁴ Maciej Widawski „Bydgoszcz, Wschowa czy Lublin? O niektórych monetach Koronnych z datą 1601” BN 1/2003

³⁵ Wg Edmunda Kopickiego mennica Wschowa: „Monety Zygmunta III Wazy” Szczecin 2007, poz. 683

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1595 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów oraz pod napisem strefowym obok herbu Lewart i inicjałów IF Jana Firleja lew przebity hakiem Daniela Koste

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1597 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów oraz pod napisem strefowym obok herbu Lewart i inicjałów IF Jana Firleja znak Hansa Ecke

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1597 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów oraz pod napisem strefowym obok herbu Lewart i inicjałów IF Jana Firleja inicjały MR w ligaturze z krzyżykiem Melchiora Reysnera

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1598 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów oraz pod napisem strefowym rozdzielająca datę litera L (Lublin)

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1600 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów oraz pod napisem strefowym herb Lewart i inicjały IF Jana Firleja, w drugim wierszu napisu strefowego na końcu litera L (Lublin)

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1601 na rewersie herby Polski, Litwy i Wazów oraz na końcu napisu strefowego gwiazdka, pod napisem strefowym herb Lewart Jana Firleja

IX. Mennice litewskie w Wilnie, Tykocinie i Grodnie

Mennica litewska w Wilnie – uruchomiona przez Aleksandra Jagiellończyka (1501-1506) za panowania Zygmunta II Augusta (jeszcze nie jako króla polskiego, a tylko Wielkiego Księcia Litewskiego, tj. po roku 1529) stała się główną mennicą w całym państwie. W latach 1546-1547, 1556 (znany tylko jeden egzemplarz, tj. próba lub XIX-wieczny falsyfikat) oraz 1562-1565 w mennicy wileńskiej bito m.in. trojaki tego właśnie króla. Zarządcą mennicy odpowiedzialnym za bicie pierwszych trojaków Zygmunta II (emisje z lat 1546-1547) był Jan Lutomirski.

Za panowania Zygmunta II Augusta do mennic bijących trojaki dołączyła również w roku 1564 mennica w Tykocinie, która znana jest przede wszystkim z bicia tzw. trojaków szyderyczych (emisja z lat 1565-1566).

Na litewskich trojakach zygmuntowych widnieje oczywiście herb litewski Pogoń. W roku 1562 pod herbem litewskim umieszczany był również herb Jagiellonów Kolumny³⁶ (w literaturze nazywany też Słupami Giedymina). Widnieją na nich także – rozdzielające napis otokowy – znaki w kształcie liści i trójliści. Wydaje się jednak, że trójliście są raczej tylko ozdobnikami typowymi dla tej epoki. Takie twierdzenie uzasadnia fakt, iż identyczne ozdobniki (nawet umieszczone w tych samych miejscach) znajdziemy dla przykładu na trojakach Albrechta Hohenzollerna (1525-1568) bitych w Królewcu, czy też na trojakach Fryderyka II (1505-1547) bitych w Legnicy dla Księstwa Legnicko-Brzesko-Wołowskiego. Znani są kolejni mincmistrzowie z mennicy wileńskiej (Enoch Olfirer i Jerzy Behm) oraz rytownicy stempli (Maciej Schilling, Melchior, Walenty Frank i Marcin Wartenberger), ale czy liście i trójliście na monetach litewskich były znakiem któregoś z nich ?

---

³⁶ Kolumny – w polu czerwonym trzy słupy złote łączone u podstawy

Na trojakach litewskich Zygmunta II Augusta bitych w Wilnie, umieszczony był także herb Topór³⁷ kasztelana radomskiego Gabriela Tarło, zarządcy mennicy w latach 1556-1565.

O ile rozróżnienie monet z mennicy wileńskiej i tykocińskiej nie zawsze jest możliwe, o tyle jeden – wyjątkowy rodzaj trojaka nie jest możliwy do pomylenia. W latach 1565-1566 mennica w Tykocinie zastąpiła emisją tzw. trojaków szyderczych. Na ich rewersie widnieje napis *QVI HABITAT IN COELIS IRRI DEBIT EOS*, co oznacza *ten, który mieszka w niebie, będzie ich wyśmiewał* (jest to szyderczy cytat z drugiego *Psalmu* Dawida). Jego wybite spowodowało ogromne wrzenie w województwach koronnych, które już wcześniej zarzucały trojakom litewskim odstępstwo od postanowień ordynacji menniczej, która przepisywała napis poziomy, a nie monogram (wzór ten stosowany był na pierwszych trojakach, tj. z lat 1546-1547). Do przeciwników trojaka litewskiego dołączył teraz także biskup krakowski Franciszek Krasieński, którego interwencja spowodowała, iż król zakazał bicia „szyderczej” monety.

Trojak Zygmunta II Augusta z roku 1547 na rewersie herb Pogon oraz trójliście

Trojak Zygmunta II Augusta z roku 1562 na rewersie herb Pogon i herb Kolumny na awersie i rewersie liście i trójliście

Trojak Zygmunta II Augusta z roku 1562 na awersie pod koroną monogram królewski SA, na rewersie herb Pogon i herb Kolumny na awersie i rewersie liście i trójliście

³⁷ Topór – w polu czerwonym topór srebrny

Trojak Zygmunta II Augusta z roku 1563 na awersie pod koroną monogram królewski SA, pod nim herb Topór Gabriela Tarła na rewersie herb Pogoń na tarczy na awersie i rewersie trójliście

Trojak Zygmunta II Augusta z roku 1565 na awersie herb Pogoń oraz trójliście na rewersie pod napisem strefowym rozdzielający datę ukoronowany monogram królewski cyfry w dacie pomiędzy trójliściami

W dniu 1 lipca 1569 roku zawarta została w Lublinie unia polityczna Polski z Litwą, której punkt 12 stanowił: *„Moneta tak w Polsce, jako w Litwie, ma być za spólną radą, uniformis et aequalis in pondere et grano, et numero peciarum, et inscriptione monetae (jednostajna i równa co do ciężaru i zawartości, i liczby sztuk, i napisu na monecie). Co ku skutkowi przywieść Jego Królewska Mość jest powinien i potomkowie Jego Królewskiej Mości będą powinni”*³⁸. Ostatecznie ujednoczenie monety polskiej i litewskiej nastąpiło w roku 1580 na mocy ordynacji menniczej wprowadzonej przez Batorego.

W latach 1580-1586 bito w mennicy wileńskiej trojaki Stefana Batorego. W latach 1589-1603 mennica w Wilnie biła trojaki Zygmunta III Wazy. Następnie w latach 1652 i 1664-1665 swoje trojaki bije tam król Jan Kazimierz.

W latach 1580-1583 monety litewskie sygnuje herbem Leliwa³⁹ podskarbi litewski Jan Hlebowicz. W latach 1585-1586 pod podobizną króla umieszcza swój herb Lis⁴⁰ podkanclerzy ziemski Lew Sapieha, późniejszy kanclerz wielki litewski (1589-1623). Na trojakach Stefana Batorego, a następnie też na trojakach Zygmunta III Wazy widnieją również umieszczone po bokach daty liście – znak rytownika Piotra Platyny (monety z lat 1579-1586, 1589-1591).

³⁸ Henryk Mościcki „Unia Litwy z Polską. Dokumenty i wspomnienia”
Warszawa 1919, str. 26

³⁹ Leliwa – w polu błękitnym nad półksiężycem złotym barkiem w dół sześcioramienna gwiazda złota

⁴⁰ Lis – w polu czerwonym strzała grotem do góry dwa razy przekrzyżowana

Trojak litewski Stefana Batorego z roku 1582

*na awersie pod popiersiem króla herb Leliwa Jana Hlebowicza
na rewersie nad napisem strefowym Orzeł, Pogoń oraz herb Trzy Zęby*

Trojak Stefana Batorego z roku 1584

*na rewersie nad napisem strefowym Orzeł, Pogoń oraz herb Trzy Zęby
u dołu po bokach LIT znak menniczy liście Piotra Platyny*

Trojak Stefana Batorego z roku 1585

*na awersie pod popiersiem króla herb Lwa Sapiehy Lis
na rewersie nad napisem strefowym Orzeł, Pogoń oraz herb Trzy Zęby
u dołu po bokach LIT znak menniczy liście Piotra Platyny*

Panowanie Zygmunta III Wazy to kolejny okres wzmożonej działalności mennicy wileńskiej.

Maciej Wojna, podskarbi nadworny sygnuje trojaki zygmuntofskie z roku 1589 herbem Korczk⁴¹ umieszczanym na awersie, pod popiersiem króla. Teodor Skumin Tyszkiewicz, podskarbi wielki litewski (1586-1590) sygnuje trojaki z roku 1589 i 1590 także umieszczanym na awersie herbem Leliwa.

Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1589

*na awersie pod popiersiem króla herb Korczk Macieja Wojny
na rewersie nad napisem strefowym Orzeł, Pogoń oraz herb Snopek, u dołu po bokach LIT znak liście Piotra Platyny*

⁴¹ Korczak – w polu czerwonym trzy wręby (belki) srebrne poprzeczne i równoległe ku dołowi zmniejszające się

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1590
na awersie pod popiersiem króla herb
Leliwa Teodora Tyszkiewicza
na rewersie nad napisem strefowym
Orzeł, Pogoń oraz herb Snopek, u dołu
po bokach LIT znak liście Piotra Platyny*

Dymitr Chalecki, podskarbi wielki litewski w latach 1590-1598 umieszcza swój herb⁴² na awersie (1590) lub na rewersie pod napisem strefowym, czasem łącznie z herbem Prus⁴³ (1595-1596) Jana Dolmata Isajkowskiego, pełniącego funkcję kierownika mennicy. Mincmistrz Daniel Koste sygnuje trojaki z lat 1596-1597 znakiem lwa przebitego hakiem. Szymon Lidman, mincmistrz w latach 1597-1599, sygnuje swoje monety głową wołu (jelenia) na wprost, przekrzyżowaną hakami.

W latach 1598-1603 podskarbi wielki litewski Andrzej Zawisza na rewersie trojaków umieszcza swój herb Łabędź⁴⁴, czasami razem ze znakiem mennicznym hak (1599-1600) mincmistrza Zachariasza Bolla. W latach 1601-1603 na rewersie trojaków widnieje litera W lub V (Wilno). Hieronim Wołłowicz, podskarbi wielki litewski w latach 1603-1618 umieszcza na trojakach litewskich swój herb Bogoria⁴⁵.

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1593
na rewersie nad napisem strefowym
Orzeł, Pogoń oraz herb Snopek, u dołu
herb Chalecki Dymitra Chaleckiego
pomiędzy rozetami*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1596
na rewersie nad napisem strefowym
Orzeł, Pogoń oraz herb Snopek, u dołu
herb Chalecki Dymitra Chaleckiego, pod
nim herb Prus Jana Dolmata
Isajkowskiego*

⁴² Chalecki – w polu czerwonym łękawica srebrna, na środku której stoi strzała złamana żelźcem do góry

⁴³ Prus – w polu czerwonym półtora krzyża

⁴⁴ Łabędź – w polu czerwonym łabędź srebrny w prawo

⁴⁵ Bogoria – w polu czerwonym dwa żelźce strzał osadnikami ku sobie

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1597
na rewersie nad napisem strefowym
Orzeł, Pogoń oraz herb Snopek, u dołu
znak menniczy głowa wołowa
oraz herb Dymitra Chaleckiego*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1599
na rewersie nad napisem strefowym
Orzeł, Pogoń oraz herb Snopek, u dołu
herb Łabędź Andrzeja Zawiszy oraz znak
menniczy hak Zachariasza Bolla*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1602
na rewersie nad napisem strefowym
Orzeł, Pogoń oraz herb Snopek, u dołu
herb Łabędź Andrzeja Zawiszy, pod nim
litera V (Wilno)*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1608
na rewersie nad napisem strefowym
Orzeł, Pogoń oraz herb Snopek, u dołu
rozdzielający datę herb Bogoria
Hieronima Wollowicza*

Ponownie mennica wileńska bije trojaki dopiero za panowania króla Jana Kazimierza w latach 1652-1665. Na rewersie tych monet obok herbu Pogoń widnieje rozdzielający liczbę 30 (1 talar = 30 trojaków) herb Gazdawa⁴⁶ Gedeona Michała Tryzny podskarbiego wielkiego litewskiego (1648-1652). Emisja podskarbiego Gedeona Tryzny podjęta została bez zgody Sejmu.

Na emisjach późniejszych, pod napisem strefowym umieszczany jest pisany ligaturą monogram HKPL podskarbiego wielkiego litewskiego Hieronima Kryszpina Kirszensteina (1662-1676).

⁴⁶ Gazdawa – w polu czerwonym dwie lilie srebrne złączone pierścieniem

*Trojak Jana Kazimierza z roku 1652
na rewersie herb Pogoń, pod nim herb
Gazdawa Gedeona Trzynny rozdzielający
liczbę 30*

*Trojak Jana Kazimierza z roku 1664
na rewersie herb litewski Pogoń, pod
napisem strefowym inicjały HKPL
Hieronima Kryszpina Kirszensteina*

W roku 1666 mennice litewskie zostały zamknięte. Dopiero otwarcie w 1706 roku przez króla Augusta II Wettina mennicy w Grodnie spowodowało ostatnią już emisję monet Wielkiego Księstwa Litewskiego. W tym czasie mennice koronne były zamknięte, a monety na potrzeby Rzeczypospolitej wybijano w Saksonii. Produkcja mennicy w Grodnie była niewielka i ograniczona w asortymencie do trojaków (1706) i szóstaków (1706-1707). Podskarbisem wielkim litewskim był Ludwik Konstanty Pociąg. Na bitych w Grodnie monetach umieszczał on swój herbem Waga⁴⁷ oraz inicjały LP, które ludność z uwagi na lichy gatunek tych monet złośliwie interpretowała jako skrót słów „Ludu Płacz”.

Na zakończenie niniejszego rozdziału należy podkreślić, że jeszcze do niedawna nieidentyfikowalne⁴⁸ osobiste znaki mennicze na monetach litewskich, zostały opisane dzięki najnowszym badaniom nieocenionego Edmunda Kopickiego⁴⁹, który swoją niestrudzoną pracą zdaje się odpowiadać na apel Karola Beyera⁵⁰.

---

⁴⁷ Waga – w polu błękitnym lub czerwonym krzyż podwójny, na nim półksiężyc barkiem do góry, pod nim waga na kształt litery W łączonej górą, u spodu trzy wręby

⁴⁸ Czesław Kamiński, Janusz Kurpiewski „Katalog monet polskich 1587-1632” Warszawa 1990, str. 500-504

⁴⁹ Edmund Kopicki „Monety Wielkiego Księstwa Litewskiego 1387-1707” PTN Warszawa 2005, str. 10 i nast.

⁵⁰ Cyt. str. 7-8 niniejszego opracowania

X. Mennica miejska w Gdańsku

Działająca od czasów Kazimierza Jagiellończyka (1447-1492) mennica miejska w Gdańsku biła trojaki Zygmunta I Starego (emisje z lat 1535-1540 i 1546), Zygmunta II Augusta (emisje z lat 1557-1558), Stefana Batorego (emisje z lat 1579 i 1582), Zygmunta III Wazy (emisja z roku 1592), Augusta III Wettina (emisje z lat 1755, 1758, 1760 i 1763) oraz Stanisława Augusta Poniatowskiego (emisje z lat 1765-1766).

Cechą charakterystyczną trojaków bitych w mennicy gdańskiej, tak jak i innych trojaków bitych w mennicach miejskich, był umieszczany na rewersie herb miasta⁵¹.

Ze względu na oznaczenia menniczne, gdańskie trojaki Zygmunta Starego dzielą się na trzy grupy : monety bez oznaczeń mennicznych dzierżawcy/mincerza, monety z umieszczanym na awersie znakiem skrzyżowane haki dzierżawcy Michała Fischera (emisje z lat 1537-1540) oraz monety z umieszczoną na awersie rozetą, znakiem mincerskim Melchiora Glaubitza (emisja z roku 1546).

*Trojak Zygmunta I Starego z roku 1536
na rewersie pod napisem strefowym herb
miasta Gdańska*

*Trojak Zygmunta I Starego z roku 1539
na awersie znak skrzyżowane haki
Michała Fischera
na rewersie pod napisem strefowym
herb miasta Gdańska*

⁵¹ W polu czerwonym złota korona otwarta i dwa równoramienne krzyże srebrne w słup

*Trojak Zygmunta I Starego z roku 1546
na awersie znak rozeta Melchiora
Glaubitza
na rewersie pod napisem strefowym
herb miasta Gdańska*

Na trojakach Zygmunta II Augusta obok herbu gdańskiego występuje znak menniczy lilia – umieszczany na awersie lub na rewersie po bokach tarczy herbowej – nieznanego dzisiaj gdańskiego mincerza.

*Trojak Zygmunta II Augusta z roku 1557
na awersie na końcu napisu otokowego
lilia
na rewersie pod napisem strefowym
herb miasta Gdańska*

*Trojak Zygmunta II Augusta z roku 1557
na rewersie pod napisem strefowym herb
miasta Gdańska, po jego bokach lilie*

Emisje trojaków Stefana Batorego (z roku 1579 i 1582) bite były według tradycyjnego wzoru. Charakteryzują się one umieszczonym na rewersie, obok herbu Gdańska, znakiem pierścienia braci Jana i Kaspra Goebłów, dzierżawców mennicy gdańskiej w latach 1579-1587. Na trojakach z roku 1579 dodatkowo z lewej strony herbu widnieje gałązka – trudno jednoznacznie stwierdzić, czy jest ona znakiem menniczym, czy raczej tylko ciekawym ozdobnikiem. Faktem jest, że podobny ozdobnik znajdziemy też na groszu Batorego z datą 1579, gdzie jednoznacznie ma on charakter ozdoby tarczy herbowej.

Trojak Stefana Batorego z roku 1579 na rewersie pod napisem strefowym herb Gdańska, a po jego bokach gałąź oraz znak pierścien Jana i Kaspra Goebłów

Trojaki Zygmunta III Wazy bite w 1592 roku na rewersie obok herbu Gdańska, znaczone były ręką trzymającą sztylet (także jak w przypadku trojaków Batorego z jego lewej strony) oraz pisanymi ligaturą inicjałami PK Filipa Klüwera, zarządcy mennicy w latach 1582-1608 (umieszczonymi po prawej stronie herbu).

Pomimo, iż panowanie Zygmunta III Wazy to okres najbardziej masowej produkcji trojaków w historii Polski, emisja trojaka gdańskiego z roku 1592 należy do niezmiernie rzadkich, wręcz unikalnych.

Trojaki ostatnich królów polskich różnią się od poprzednich emisji z tej mennicy zarówno wzorem awersu, jak i rewersu. Na stronie głównej monety, umieszczony był pod koroną monogram królewski rozdzielający cyfry daty, natomiast co do wizerunku rewersu, to jego centralne miejsce zajął herb miasta, a napis GROSSVS TRIPLEX GEDANENSIS został umieszczony w otoku.

Na trojakach Augusta III Wettina z roku 1755 pod dużym herbem miasta Gdańska (tarcza herbowa podtrzymywana przez dwa lwy) widnieją inicjały III mincmistrza gdańskiego Johana Justusa Jastera (1755-1768). O tym, iż nie jest to występująca tradycyjnie na trojakach cyfra III, może świadczyć fakt, iż poszczególne litery są od siebie znacznie oddalone oraz umieszczone w tym samym miejscu, co sygnatury stosowane później.

Na późniejszych trojakach Augusta III oraz trojakach Stanisława Augusta Poniatowskiego pod dużym herbem Gdańska umieszczane były inicjały R.E.OE. Rudolfa Ernesta Oeckermana, zarządcy mennicy w latach 1760-1766.

Trojak Augusta III Sasa z roku 1755 na rewersie wielki herb miasta Gdańska, pod nim inicjały III Johana Justusa Jastera

*Trojak Augusta III Sasa z roku 1763
na rewersie wielki herb miasta Gdańska,
pod nim inicjały REOE Rudolfa
Oeckermana*

*Trojak Stanisława Augusta
Poniatowskiego z roku 1765
na rewersie wielki herb miasta Gdańska,
pod nim inicjały R.E.OE. Rudolfa
Oeckermana*

XI. Mennica miejska w Elblągu

Tak jak i mennica gdańska, działająca od czasów Kazimierza Jagiellończyka (1447-1492) mennica miejska w Elblągu w latach 1535-1540 była trojaki Zygmunta I Starego. Na ich rewersie widnieje herb Elbląga⁵². Czasami sygnowane były także inicjałami EI zarządcy mennicy Josta Decjusza oraz trójliściem. Oprócz funkcji zarządcy mennicy elbląskiej (1530-1540) Decjusz pełnił również funkcję zarządcy mennicy w Toruniu (1528-1535) i Królewcu (1535-1545). Ponieważ monety bite w Toruniu sygnowane były inicjałami TI, a monety bite w Królewcu inicjałami KI należy domniemywać, że litery E, T i K to inicjały miast, natomiast litera I to pierwsza litera imienia Decjusza.

Trojak Zygmunta I Starego z roku 1536 na rewersie herb miasta Elbląga oraz inicjały E-I Elbląg – Jost (Decjusz)

Trojak Zygmunta I Starego z roku 1539 na awersie po bokach nominatu III i daty oraz na rewersie nad herbem Elbląga znaki „trójliść”

Mimo, iż w niniejszym opracowaniu przeznaczono osobny rozdział obejmujący tematykę naśladownictwa trojaków polskich, jeden rodzaj takiego trojaka należy jednak opisać właśnie w tym rozdziale.

Ekspansywna polityka Wazów w XVII wieku uwikłała Rzeczpospolitą w wieloletnie i wyniszczające kraj wojny ze Szwecją.

⁵² Na tarczy dwudzielnej, górą białej dołem czerwonej (na której często sieć), dwa krzyże w słup, krzyż górny wycięty z dolnego pola tarczy

W 1627 roku pod okupacją szwedzką znalazł się Elbląg, gdzie król Gustaw II Adolf (1611-1632) obok innych, bitych w lichym srebrze nominałów, w latach 1631-1632 bił także trojaki wzorowane na trojakach Zygmunta III. Na rewersie tych monet widnieją lwy szwedzkie⁵³ podtrzymujące tarczę herbową Wazów, natomiast pod napisem strefowym widnieje znak zarządcy mennicy elbląskiej z okresu okupacji szwedzkiej Marsiliusa Philipsona – nad półksiężycem kapelusz kardynalski, lub nad półksiężycem serce z dwoma strzałkami.

Trojak Gustawa II Adolfa z roku 1631 na rewersie lwy szwedzkie trzymające tarczę herbową Wazów, pod napisem strefowym znak kapelusz kardynalski zarządcy Marsiliusa Philipsona

Trojak Gustawa II Adolfa z roku 1632 na rewersie lwy szwedzkie trzymające tarczę herbową Wazów, pod napisem strefowym znak serce zarządcy Marsiliusa Philipsona

Kolejne emisje trojaków z mennicy w Elblągu przypadają dopiero na panowanie Augusta III Sasa. Trojaki tego króla bito w latach 1761 i 1763. Na ich rewersie widnieje herb Elbląga – w odróżnieniu od trojaków gdańskich i toruńskich z tego okresu jest to tzw. herb mały – oraz na trojakach z roku 1763 monogram F.L.S. zarządcy mennicy Fryderyka Ludwika Stübera.

Trojak Augusta III Sasa z roku 1763 na rewersie herb miasta Elbląga, pod nim inicjały F.L.S. Fryderyka Stübera

⁵³ Godło herbowe Gotlandii

XII. Mennica miejska w Toruniu

W działającej także od czasów Kazimierza Jagiellończyka – obok mennicy miejskiej w Gdańsku i mennicy miejskiej w Elblągu – miejskiej mennicy w Toruniu, zarządzanej od roku 1529 przez sekretarza królewskiego Josta Deciusza, bite były pierwsze trojaki Zygmunta Starego dla lennych ziem pruskich (emisja z lat 1528-1532 i 1534-1535). Wyróżniającą je cechą charakterystyczną był brak jakichkolwiek herbów i znaków mennicznych, zarówno na awersie, jak i na rewersie tych monet. Ten właśnie typ trojaka stał się pierwowzorem dla wszystkich kolejnych emisji tej monety, aż do II połowy XVII wieku.

*Trojak Zygmunta I Starego z roku 1532
bez oznaczeń mennicznych na awersie i
rewersie*

Pomimo, iż mennica ta pręźnie działała także za panowania następnych koronowanych władców, kolejne emisje trojaków bite są dopiero pod koniec panowania Augusta III (w roku 1763) oraz w pierwszych latach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego (emisje z lat 1764-1765).

Tak, jak to było w przypadku trojaków gdańskich i elbląskich z tego okresu, także i w tym przypadku zmieniony został wzór trojaka. Na stronie głównej monety umieszczony był pod koroną monogram królewski rozdzielający cyfry daty, natomiast na rewersie widniał duży herb miasta⁵⁴ (tarcza herbowa podtrzymywana przez anioła) oraz napis w otoku GROSSUS TRIPLEX THORUNENSIS.

---

⁵⁴ W polu srebrnym mury miejskie czerwone z trzema basztami, w murze brama ze złotymi podwojami, prawa połowa podwoi otwarta

Na rewersie tych trojaków obok dużego herbu miasta Torunia widnieją inicjały DB zarządcy mennicy Daniela Böttschera (1760-1763) oraz inicjały SB zarządcy Szymona Fryderyka Brückmanna (1763-1765).

*Trojak Augusta III Sasa z roku 1763
na rewersie wielki herb Torunia oraz
inicjały D-B zarządcy Daniela
Böttschera*

*Trojak Stanisława Augusta
Poniatowskiego z roku 1765
na rewersie wielki herb Torunia oraz
inicjały S-B zarządcy Szymona
Brückmanna*

XIII. Mennica miejska w Rydze

Po inkorporacji Inflant do Rzeczypospolitej (zapoczątkowanej w roku 1561 i ostatecznie zakończonej na mocy rozejmu w Jamie Zapolskim w roku 1582) Ryga znalazła się w orbicie oddziaływań polskiego systemu monetarnego, emitując według polskiej stopy menniczej przede wszystkim drobną monetę, w tym trojaki. Emisje mennicy ryskiej obejmowały m.in. trojaki Stefana Batorego (1580-1586) oraz Zygmunta III Wazy (1588-1600 i 1619). Oczywiście na rewersie tych monet widnieje herb Rygi przedstawiający bramę miejską z głową lwa, a nad nią pod krzyżem dwa klucze. Charakterystycznymi dla monet ryskich znakami mennicznymi były: lilia, znak mincistrzów ryskich Hermanna Wulffa (1571-1586) i Heinricha Wulffa (1588-1609)⁵⁵ oraz znak lis („liszka”) Ottona von Meppen, burmistrza ryskiego i dzierżawcy mennicy (1609-1621).

*Trojak Stefana Batorego z roku 1586
na rewersie herb Rygi oraz po bokach
cyfry III znak menniczy lilia Hermanna
Wulffa*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1594
na rewersie herb Rygi oraz pod napisem
strefowym znak menniczy lilia Heinricha
Wulffa*

*Trojak Zygmunta III Wazy z roku 1619
na rewersie herb Rygi oraz pod napisem
strefowym lis, znak Ottona von Meppen*

⁵⁵ Pisownia imion i nazwisk wg. Eugeniusza Mrowińskiego „Monety Rygi”, str. 178

XIV. Mennictwo w czasach panowania Wettinów

Za panowania Augusta II Wettina (1697-1733) oraz Augusta III Wettina (1734-1763) do polskiego systemu monetarnego dołączyły mennice saskie w Dreźnie, Lipsku, Gubinie i Grünthal na Łużycach. Mennice te emitowały monety według dwóch systemów : krakowskiego (tradycyjnego polskiego) oraz saskiego. Oczywiście zdecydowanie przeważał ten drugi, stąd popularne polskie dutki bite były wyjątkowo rzadko.

Jedyny (i znany tylko w jednym egzemplarzu⁵⁶) trojak z czasów Augusta II bity był w mennicy litewskiej w Grodnie w roku 1706. Na jego rewersie widnieje Pogoń, a pod nią herb Waga rozdzielający litery LP – inicjały podskarbiego wielkiego litewskiego Ludwika Pocięja (opis w rozdz. IX).

Trojaki Augusta III pochodziły przede wszystkim z mennic pomorskich w Gdańsku, Toruniu i Elblągu (opis w rozdz. X-XII). Ponadto w latach 1753-1756 ten rodzaj monety bity był w mennicy w Lipsku⁵⁷. Pod kątem oznaczeń mennicznych wyróżniamy dwa rodzaje trojaków lipskich, tj. trojaki bez jakichkolwiek oznaczeń mennicznych oraz trojaki sygnowane inicjałami EC Ernesta Dietricha Crolla, zarządcy mennicy w latach 1753-1763. Monogram Ernesta Crolla umieszczony był na rewersie pod ukoronowaną 5-polową tarczą z herbami Polski, Litwy i Wettinów.

*Trojak (½ szóstaka) Augusta III
z roku 1753
bez znaków mennicznych na awersie
i rewersie*

⁵⁶ Edmund Kopicki „Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski ...”
Tom IX cz. 4, str. 386

⁵⁷ W roku 1753 mennica w Lipsku bije półszóstaki. Według Borysa Paszkiewicza („Półszóstak z roku 1753” BN 11-12/1985) oznaczenie nominału jako „½ Sz” miało podkreślić, że trojak, który wcześniej z powodu niskiej zawartości srebra stał się autonomiczną jednostką monetarną, nie będącą frakcją ani grosza srebrnego, ani miedzianego, miał teraz zawierać 0,472g czystego srebra (szóstak 0,978g), zatem nastąpiła likwidacja trojaka jako odrębnej od szóstaka waluty. Prawdopodobnie emisja półszóstaków została przez ludność przyjęta właściwie, ponieważ już w roku 1753 zarzucono te określenia powracając do nominałów tradycyjnych.

*Trojak Augusta III z roku 1754
na rewersie pod tarczą herbową inicjały
EC Ernesta Crolla*

W roku 1754 w mennicy drezdeńskiej wybito w miedzi próbne trojaki koronne. Na awersie, pod ramieniem króla widniała sygnatura STIELER medaliera i rytownika drezdeńskiego Johana Friedricha Stielera, natomiast na rewersie sygnowane były według niektórych źródeł literami IEH⁵⁸ nieznanego dzierżawcy/mincmistrza lub według innych źródeł literami IPH⁵⁹ (Jan Filip Holzhausser ?). Sygnatura ta umieszczona była pod ukoronowaną tarczą herbami Polski, Litwy i Wettinów (herb Saksonii⁶⁰ i Miecze elektorskie⁶¹) oraz napisem III GROS: POL:.

---

⁵⁸ Czesław Kamiński, Jerzy Żukowski „Katalog monet polskich 1697-1763”, str. 190
Edmund Kopicki „Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski...”
tom IX cz. 4, str. 264-265

⁵⁹ Andrzej Mikołajczyk „Leksykon numizmatyczny”, str. 84, 141

⁶⁰ W polu złotym poziome pasy czarne, na nich z prawa w skos zielony wieniec z fluorenami

⁶¹ Tarcza dwudzielna w pas czarno-srebrna, na niej dwa skrzyżowane miecze czerwone

XV. Mennica warszawska

Uruchomiona przez Stanisława Augusta Poniatowskiego w 1765 roku mennica warszawska, już od roku 1767 – po zamknięciu mennicy koronnej w Krakowie oraz mennic miejskich w Gdańsku i Toruniu – jest aż do połowy XIX wieku jedyną mennicą bijącą monety polskie, w tym także trojaki. Wprowadzona przez Stanisława Augusta Poniatowskiego reforma monetarna zastępuje trojaki srebrne miedzianymi, które według jednolitego wzoru bite są do roku 1794. W latach 1765-1772 zarządcą mennicy był baron Piotr Mikołaj Gartenberg-Sadogórski, sygnujący trojaki literą G lub *G* umieszczaną na rewersie, pod tarczą herbową. W latach 1772-1774 trojaki sygnowane są monogramem AP wardajna generalnego mennicy Antoniego Partensteina. W latach 1775-1792 trojaki z mennicy warszawskiej sygnowane są monogramem EB mincmistrza Efraima Brenna. W latach 1792-1794 trojaki sygnowane są monogramem MW lub MV (mennica warszawska).

Wszystkie te oznaczenia umieszczone były pod ukoronowaną i otoczoną wieńcem 5-polową tarczą herbową, której centralne miejsce zajmował herb królewski Ciołek.

Trojak Stanisława Augusta Poniatowskiego z roku 1766 na rewersie pod ukoronowaną pięciopolową tarczą herbową litera G Mikołaja Gartenberga

Trojak Stanisława Augusta Poniatowskiego z roku 1788 na rewersie pod ukoronowaną pięciopolową tarczą herbową monogram EB Efraima Brenna

Otwarta ponownie 19 czerwca 1810 roku na potrzeby utworzonego przez Napoleona Bonaparte Księstwa Warszawskiego mennica w Warszawie, także i teraz obok innych nominałów bije miedziane trojaki. Na emisjach z lat 1810-1811, pod nominałem i datą widnieje monogram IS mincmistrza Jana Stockmana, natomiast na trojakach bitych w latach 1811-1814 monogram IB Jakuba Benicke, mincerza mennicy Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1811-1827). Umieszczony na awersie, w owalnej i ukoronowanej tarczy herb Księstwa przedstawia herb saski⁶² przed orłem polskim.

*Trojak Księstwa Warszawskiego z roku 1810
na awersie herb sasko-polski
na rewersie monogram IS Jana Stockmana*

*Trojak Księstwa Warszawskiego z roku 1813
na awersie herb sasko-polski
na rewersie monogram IB Jakuba Benicke*

Ostatnie emisje trojaków bitych w mennicy warszawskiej przypadają na lata 1817-1841. Bite dla Królestwa Polskiego pod zaborem rosyjskim sygnowane były inicjałami FH Fryderyka Hungera, mincerza mennicy warszawskiej w latach 1827-1832, inicjałami KG Karola Gronau, mincmistrza w latach 1829-1834, inicjałami IP Jerzego Puscha, mincmistrza w latach 1834-1843 oraz w latach 1837-1841 monogramem MW (mennica warszawska).

Były to ostatnie trojaki w historii polskiego mennictwa.

*Trojak Królestwa Polskiego z roku 1817
na awersie pod orłem carskim inicjały
IB Jakuba Benicke*

⁶² W polu złotym poziome pasy czarne, na nich z prawa w skos zielony wieniec z fleuronami

*Trojak Królestwa Polskiego z roku 1828
na awersie pod orłem carskim inicjały
FH Fryderyka Hungera*

*Trojak Królestwa Polskiego w czasie
Powstania Listopadowego z roku 1831
na awersie pod ukoronowaną tarczą
herbową z Orłem i Pogonią inicjały KG
Karola Gronau*

*Trojak Królestwa Polskiego z roku 1836
na awersie pod orłem carskim
monogram MW (mennica warszawska)*

XVI. Mennice księstw lennych

Rozdział XVI jak i następne, ukazują występujące powszechnie już od czasów Zygmunta I Starego zjawisko naśladownictwa trojaka polskiego.

Po długoletnich wojnach z zakonem krzyżackim, w roku 1525 ostatni mistrz zakonu Albrecht Hohenzollern (1490-1568) złożył w Krakowie hołd lenny królowi Polski Zygmuntovi I. Będące od tego czasu w polskiej strefie wpływów Prusy Książęce znalazły się także pod wpływem polskiego systemu monetarnego. Albrecht Hohenzollern jako lennik pruski (1525-1568) bił w Królewcu obok innych monet trojaki według stopy polskiej – emisje z lat 1530-1531, 1533-1535, 1537-1546, 1550, 1558. Na awersie tych monet umieszczony był jego portret zwrócony w prawo oraz napis otokowy ALBER. D. G. MAR. BRAN. DVX. PRVS. Na rewersie trojaków umieszczony był strefowy napis III GROSS.AR/TRIPLEX/ALBER.DVC/PRUSSIE i data. Monety te, jak obrazują to ilustracje poniżej stanowiły wierny wzór trojaków toruńskich z lat 1528-1532 i nie zawierały żadnych herbów oraz znaków mennicznych, z wyjątkiem niezidentyfikowanych koniczynek (trójliści), które mogły być tylko ozdobnikiem, charakterystycznym dla monet tej epoki.

Kolejnym lennikiem bijącym trojaki w Królewcu jest Jerzy Fryderyk (1578-1603). Na jego trojakach bitych w latach 1568 i 1588-1590 także na awersie widnieje popiersie oraz napis w otoku z imieniem i tytułami, natomiast na ich rewersie – jak w przypadku trojaków Albrechta – nie występują herby Polski lub Prus Książęcych, natomiast pod napisem strefowym znajdujemy znak jabłka z krzyżykiem oraz przekrzyżowanymi hakami. Był to znak Pawła Guldena, mincmistrza mennic w Rewalu (1561-1570) i w Królewcu (1586-1593).

Po 1657 roku mennica w Królewcu emituje tylko królewskie monety pruskie, a następne emisje bitych tam trojaków pojawiają się dopiero w okresie porozbiorowym i opisane są w rozdziale XVIII.

*Trojak Albrechta Hohenzollerna
z roku 1535
na awersie i rewersie brak znaków
menniczych*

*Trojak Albrechta Hohenzollerna
z roku 1544
na rewersie u góry i u dołu napisu
strefowego znaki mennicze
w kształcie trójlistnej koniczyny*

*Trojak Jerzego Fryderyka z roku 1588
na rewersie pod napisem strefowym
jabłko z krzyżykiem i skrzyżowane haki
Pawła Guldena.*

Kolejnym księstwem lennym była Kurlandia, którą wraz z Semigalią z rąk mistrza zakonu Gotharda Kettlera (1561-1587), otrzymał w roku 1561 Zygmunt II August. Na mocy umowy zawartej w Wilnie (28 listopada) Gothard został dziedzicznym księciem Kurlandii i Semigalii i równocześnie lennikiem Polski. Siedzibą mennicy kurlandzkiej była Mitawa, gdzie w roku 1586 bite są próbne trojaki (z herbem Polski i Litwy na rewersie, bez oznaczeń menniczych)⁶³. W latach 1596-1611 w mennicy mitawskiej bito szelągi oraz trojaki według wzoru polskiego.

W tym czasie Kurlandia pozostawała pod rządami braci Fryderyka (1587-1642) i Wilhelma (1596-1616) Kettlerów. Na awersie bitych w mennicy mitawskiej trojaków umieszczona jest podobizna Fryderyka lub Wilhelma Kettlera oraz napis w otoku (w różnych odmianach napisowych) MON. ARG. DVC. CVR. Na rewersie widnieje Orzeł polski i litewska Pogoń oraz typowy dla trojaków napis strefowy.

Występujące obok herbu polskiego i litewskiego znaki mennicze na trojakach Kettlerów, to: kwiat na łodydze – znak menniczy podskarbiego

⁶³ Edmund Kopicki „Lenne monety Księstwa Kurlandii i Semigalii 1575-1780” (cz.1) BN 1/2006

kurlandzkiego Krzysztofa Pipenstocka, tegoż samego kwiat z szerokimi liśćmi oraz rozeta (znaki stosowane na monetach z lat 1596-1600), znak menniczy w kształcie strzałki skierowanej ku górze – mincmistrza mitawskiego Hansa Stippla (znak stosowany na trojakach z lat 1599-1606). Na trojakach z roku 1597 spotykamy czteropłatkowy kwiat (?), jednakże trudno przypisać go do określonej osoby, więc może jest to tylko ozdobnik. Wśród trojaków bitych przez Fryderyka i Wilhelma spotykamy również odmiany bez jakichkolwiek oznaczeń menniczych oraz trojaki, na których obok herbów Polski i Litwy widnieje również herb Snopek Zygmunta III Wazy (emisje z roku 1604 i 1606).

*Trojak Fryderyka Kettlera z roku 1596
na rewersie Orzeł polski i litewska
Pogoń, pod napisem strefowym znak
menniczy Krzysztofa Pipenstocka kwiat
na lodydze*

*Trojak Fryderyka Kettlera z roku 1597
na rewersie Orzeł polski i litewska
Pogoń oraz znaki mennicze (?)
czterolistne kwiaty*

*Trojak Wilhelma Kettlera z roku 1598
na rewersie herby Polski i Litwy*

Kolejny okres, w którym bite są trojaki kurlandzkie w Mitawie przypada na rządy Jana Ernesta Birona (1762-1769). Na rewersie tych monet widzimy herby Polski i Litwy, natomiast pod nimi inicjały I.C.S. zarządcy mennicy Justyna Karola Schrödera (1763-1764) lub inicjały I.F.S. Jana Fryderyka Schmickerta, zarządcy mennicy mitawskiej w latach 1764-1765.

*Trojak Jana Ernesta Birona z roku 1764
na rewersie herb Polski i Litwy oraz
inicjały ICS Justyna Karola Schrödera*

*Trojak Jana Ernesta Birona z roku 1765
na rewersie herb Polski i Litwy oraz
inicjały IFS Jana Fryderyka
Schmickerta*

XVII. Mennice śląskie

Tylko przywiązaniem dynastii piastowskiej do Polski można uzasadnić masowe bicie trojaków na wzór polski w mennicach śląskich. I tak np. Fryderyk II (1505-1547) bije trojaki w mennicy legnickiej dla Księstwa Legnicko-Brzesko-Wołowskiego. Jan Kostrzyński (1535-1571) bije trojaki w Księstwie Krośnieńskim. Wacław III (1540-1579), Adam Wacław (1579-1617) oraz Fryderyk Wilhelm (1617-1625) biją trojaki w mennicy cieszyńskiej dla Księstwa Cieszyńskiego. Jan Chrystian (1621-1653) bije trojaki w mennicy kluczborskiej dla Księstwa Legnicko-Brzeskiego. Wreszcie w Księstwie Opolsko-Raciborskim trojaki bije Gabriel Bethlen (1622-1625).

Na trojakach z mennicy legnickiej i trojakach Jana Kostrzyńskiego, poza trójliściami lub koniczynkami – które mogą być tylko ozdobnikami – nie znajdujemy innych oznaczeń.

Na trojakach cieszyńskich umieszczany był orzeł górnośląski⁶⁴ (w koronie, bez przepaski na piersiach). Ponadto na trojakach cieszyńskich umieszczany był znak Mikołaja Hevela de Colpino⁶⁵, mincmistrza w latach 1591-1592, znak serce przebite hakiem mincmistrza Hansa Endresa (emisja z roku 1559) lub znak przypominający kształtem kokardę (w rzeczywistości pod dwoma złączonymi u podstawy trójkątami ligatura CR), znak Kaspra Rytkiera – emisje z roku 1596 i 1597.

*Trojak Fryderyka II z roku 1543
Księstwo Legnicko-Brzesko-Wołowskie
na rewersie po bokach cyfry III i daty
trójliście*

*Trojak Adama Wacława z roku 1591
Księstwo Cieszyńskie
na rewersie orzeł śląski oraz
rozdzielający napis TESC-HINENSIS
znak Mikołaja Hevela*

⁶⁴ W polu błękitnym orzeł złoty

⁶⁵ Znak półruszt oraz znak półruszt w ligaturze z literą H (Hevel)

*Trojak Adama Waclawa z roku 1597
Księstwo Cieszyńskie
na rewersie orzeł śląski oraz pod
napisem strefowym znak Kaspra
Rytkiera*

*Trojak Fryderyka Wilhelma z roku 1624
Księstwo Cieszyńskie
na rewersie orzeł śląski oraz rozdzielone
krzyżem inicjały HL Hansa Lorenza*

Emisje legnickie i kostrzyńskie oraz cieszyńskie z lat 1591-1592 swoim wzorem nawiązywały do trojaków toruńskich Zygmunta I Starego. Kategorieczne sprzeciwy dworu wiedeńskiego zmusiły Fryderyka II do zaprzestania bicia trojaków w roku 1546. W wyniku nacisku dworu Rudolfa II Habsburga, książę cieszyński Adam Waclaw zaprzestaje emisji tej monety w roku 1597.

Emisja trojaków cieszyńskich wznowiona ponownie przez Fryderyka Wilhelma, sygnowana była inicjałami HL mincmistrza Hansa Lorenza.

Trojaki imitujące polskie – Zygmunta III Wazy – bije także Jan Chrystian (1621-1653) dla Księstwa Legnicko-Brzeskiego w mennicy w Kluczborku. Na ich awersie widnieje popiersie w prawo i napis D.G. IOHA. CHRIST. DVX. SI., a na rewersie orzeł śląski, zamek i tarcza (z czerwono-białą szachownicą Księstwa Brzeskiego), data i napis strefowy GROS. ARGE/TRIPL. CRV/CIBVRG. Pod napisem strefowym widnieją inicjały BH mincmistrza Burkharda Hase. Rytownikiem stempli monet bitych w książęcej mennicy Jana Chrystiana był Fryderyk Schönau.

Trojaki opolsko-raciborskie emitowane były w latach 1622 i 1623. Na ich rewersie, pod cyfrą III i nad napisem strefowym, widniał obok orła górnośląskiego herb Węgier oraz herb Bethlenów (Siedmiogrodu) Łąbedź. Pod napisem strefowym umieszczone były inicjały BZ Baltazara Zwirnera, mincmistrza i dzierżawcy mennicy w Opolu.

XVIII. Monety zaboru austriackiego i pruskiego

Na wstępie niniejszego rozdziału należy zaznaczyć, iż trojaki bite dla Księstwa Warszawskiego oraz Królestwa Polskiego pod zaborem rosyjskim, z uwagi na to, że były bite w mennicy warszawskiej, zostały opisane w rozdziale XV.

Po wybuchu w 1794 roku powstania kościuszkowskiego Austria, bojąc się utraty ziem polskich zajętych na mocy pierwszego rozbioru, koncentruje tam swoje wojska i chcąc zjednać Polaków, nakazuje wybić według stopy polskiej specjalnie dla Galicji i Lodomerii miedziane grosze i trojaki, umieszczając na nich napis GROSSI POL(onicus). Monety te wybite zostały w mennicy wiedeńskiej i przeznaczone były do opłacenia żołdu wojskom austriackim skoncentrowanym na granicy z Polską. Na awersie „trojaka dla wojsk” umieszczony był herb Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego⁶⁶ nad sztandarami.

*Trojak dla wojsk z roku 1794
na awersie herb Cesarstwa Rzymskiego
Narodu Niemieckiego w otoczeniu
sztandarów*

Z ziem polskich zagarniętych przez Prusy na mocy drugiego i trzeciego rozbioru (1793, 1795) utworzono tzw. Prusy Południowe jako prowincje państwa pruskiego. Dzielili się one na departamenty : poznański, kaliski i warszawski. Rząd Prus pragnąc stopniowo przyzwyczajać mieszkańców tych ziem do zaistniałych na mapie politycznej zmian, w latach 1796-1798 wypuścił bite według stopy polskiej miedziane szelągi, półgrosze, grosze i trojaki (1796-1797). Monety te bite były w Berlinie (oznaczone literą A), Wrocławiu (oznaczone literą B) i Królewcu (oznaczone literą E). Oznaczenia mennic umieszczone były na rewersie pod herbem pruskim. W roku 1799 ziemie te włączono bezpośrednio do Prus i zaprzestano bicia tych monet.

---

⁶⁶ W polu złotym orzeł czarny dwugłowy

*Trojak Prus południowych z roku 1796
na rewersie pod ukoronowaną tarczą
z herbem Prus litera B (Wrocław)*

Po upadku Napoleona, zgodnie z decyzją Kongresu Wiedeńskiego z 1815 roku, z części ziem Księstwa Warszawskiego utworzono Wielkie Księstwo Poznańskie stanowiące integralną część Prus.

W latach 1816-1817, wobec braku na rynku drobnej monety król pruski Fryderyk Wilhelm III rozkazał wybić w mennicach berlińskiej i wrocławskiej specjalną monetę dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego, tj. miedziane grosze i trojaki według stopy polskiej. Na awersie tych monet widniał herb Prus, pomimo, iż herbem Wielkiego Księstwa Poznańskiego był orzeł pruski z umieszczoną na piersiach tarczą z orłem polskim⁶⁷. Literowe oznaczenia mennic (A – Berlin, B – Wrocław) umieszczone były na rewersie pod napisem strefowym.

Po 1831 roku ograniczono autonomię Księstwa Poznańskiego, a w roku 1848 zniesiono ją zupełnie.

*Trojak Wielkiego Księstwa
Poznańskiego z roku 1816
na awersie herb Prus
na rewersie pod napisem strefowym
litera B (Wrocław)*

---

⁶⁷ Edmund Kopicki „Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski ...”
Tom IX cz. 2, str. 43

XIX. Falszerstwa i naśladownictwa trojaków polskich

Na wstępie należy podkreślić, że rozdział poświęcony naśladownictwom i falszerstwom nie wyczerpuje w swojej treści tego tematu, a jedynie ma na celu ukazanie rozmiaru tego zjawiska.

Źródła historyczne dowodzą, że od kiedy pieniądz wszedł do powszechnego obiegu jako środek płatniczy, od razu znaleźli się też jego falszerze. Pomimo srogich kar grożących za ten proceder, zawsze znajdowali się amatorzy łatwego zysku, osiąganego z puszczenia w obieg monety o niższej zawartości czystego srebra w stopie lub też bicia monet o niższej, niż stosowana przez oficjalnego emitenta wadze. Co więcej proceder fałszowania monet uprawiany był na dużą skalę nie tylko przez „prywatnych” oszustów, ale także przez wielkich i możnych tego świata, jak król Szwecji Gustaw Adolf (1611-1632), czy też król Prus Fryderyk Wilhelm II (1744-1797). Przykładowe (tj. dotyczące trojaków) fałszerstwa Gustawa Adolfa zostały opisane w rozdziale XI poświęconym mennicy elbląskiej. Z kolei ilustracja poniżej przedstawia jeszcze inny rodzaj trojaka Gustawa Adolfa bitego w mennicy elbląskiej i sygnowanego znakiem Marsiliusa Philipsona (kapelusznik kardynalski nad półksiężycem), którego emisja była przejawem wojny ekonomicznej toczonej z Rzeczpospolitą.

Falszerstwo z epoki trojaka litewskiego Stefana Batorego z roku 1583 moneta z miedzi posrebrzana

Falszerstwo z epoki trojaka krakowskiego Zygmunta III Wazy z roku 1600 niska próba srebra i zaniżona waga

Trojak Gustawa II Adolfa z roku 1632 na rewersie lwy szwedzkie trzymające tarczę herbową Wazów, pod napisem strefowym znak kapelusze kardynałski Marsiliusa Philipsona

Falszywy trojak Augusta III z datą 1754 bity w jednej z mennic pruskich przez Fryderyka Wilhelma II

Inny rodzaj fałszerzy monet wiąże się z rozwojem ruchu kolekcjonerskiego. Fałszerze monet na potrzeby kolekcjonerskie starają się „podrabiać” numizmaty bardzo rzadkie i poszukiwane na rynku kolekcjonerskim, a przez to osiągające wysokie ceny. Co więcej sami niejednokrotnie tworzą nowe wzory monet, które powinny zainteresować zbieraczy. Wśród wielu znanych nazwisk można tu wymienić m.in. takich fałszerzy monet polskich jak antykwariusz lwowski Zelman Igel (1813-1870), czy pracownik mennicy warszawskiej Józef Majnert (1813-1879).

XIX wieczny fałszyfikat imitujący naśladownictwo trojaka ryskiego Zygmunta III Wazy z datą 1595

Z pewnością do grupy fałszerzy nie można zaliczyć emitentów, którzy naśladowali polskie trojaki tylko ze względu na ich wspaniałe wzory i fakt, iż były one chętnie przyjmowane przez ludność prawie całej Europy. Niestety w okresie nowożytnym wiele mennic europejskich (na Śląsku, Pomorzu, Węgrzech, w Mołdawii, Siedmiogrodzie, Dalmacji, we Włoszech i w Brandenburgii) naśladowało niektóre typy polskich trojaków, umieszczając swoje imitacje – bardzo często niższej jakości – także w strefie obiegu pieniężnego Rzeczypospolitej.

Już od roku 1530, a więc zaraz po wprowadzeniu trojaka przez Zygmunta I Starego do obiegu monetarnego Rzeczypospolitej, Albrecht Hohenzollern bije trojaki w mennicy królewieckiej. Trojaki imituje też

Fryderyk II w Księstwie Legnicko-Brzesko-Wołoskim (1543-1544). W latach 1544-1546 Jan Kostrzyński (1535-1571) imitował polskie trojaki, które bił w Krośnie Odrzańskim pozostającym wówczas w posiadaniu Piastów głogowskich. To tylko nieliczne przykłady naśladownictwa tej monety na terenach historycznie związanych z Polską.

Z wielką szkodą dla „czystości” kolekcji, czasami wręcz nie jest możliwe stuprocentowe odróżnienie nie tylko monet fałszywych od tych oryginalnych, ale także odróżnienie monet fałszowanych od będących imitacjami wzorowanymi na bitych przez oficjalnego emitenta – nie wspominając już o trudności w przyporządkowaniu fałszerstw lub naśladownictw poszczególnym ich autorom.

Wreszcie ostatnia uwaga : jak zaznaczono na wstępie, ponieważ opracowanie to poświęcone jest w zasadzie trojakom polskim, w rozdziale tym prezentowane są tylko niektóre przykłady z tego obszernego tematu.

Do najbardziej znanych obcych naśladownictw polskiego trojaka należą przede wszystkim : artiluk, dutka siedmiogrodzka, grosz Siro Austriackiego, podwójny grosz Cezara d’Este, sedecina oraz naśladownictwa suzawskie.

Artiluk (tur. szóstak), to srebrna moneta ragusańska (dzisiejszy Dubrownik) o wadze 2,22-1,38g, naśladowująca ryskie trojaki Zygmunta III Wazy, emitowana w latach 1627-1701, przedstawiająca na awersie popiersie patrona Raguzy św. Błażeja i napis otokowy S.BLASIVS. RAGVSII, na rewersie natomiast tarcze herbowe z widokiem miasta pośrodku i strefowy napis .III./16-28/GROS.ARGE/TRIP.CIVI/.RAGV.

Artiluk, to także nazwa monet naśladowujących trojaki polskie, bitych w Correggio (Włochy). Siro Austriacki (1598-1635) w roku 1628 bił w książęcej mennicy włoskiej w Correggio 6-solidowe grosze imitujące trojaki polskie, przedstawiające na awersie popiersie książęce w prawo i napis otokowy SIRVS AVSTR.S.R. I.AC.C.P., a na rewersie strefowy napis 16-orzeł-28 .FABR.ROSS./.AC.CAMP./.COM.

Dutki siedmiogrodzkie bite były za Zygmunta Batorego (1581-1602), Stefana Bocskaja (1604-1607), Gabriela Batorego (1608-1613) i Gabriela Bethlena (1613-1629). Ponieważ najczęściej bite one były w Raguzie (dzisiejszy Dubrownik), stąd potocznie nazywane były też babkami ragusańskimi.

W Modenie, siedzibie mennicy książęcej we Włoszech, Cezar d’Este (1598-1628) bił w 1603 roku podwójny grosz imitujący trojaki polskie, przedstawiający na awersie popiersie książęce w prawo i napis otokowy CAESAR.DUX.MVT.REG.C, a na rewersie strefowy napis NOBILITAS /ESTENSIS/.16 – herb – 03.

Sedecina to nazwa srebrnej monety włoskiej o wartości 16 quattrino, bitej w Urbino przez księcia Franciszka Marię II della Rovere (1574-1623) na wzór trojaków polskich, przedstawiająca na awersie popiersie księcia w prawo i napis otokowy F.M.II.VR – DUX.VI.E., a na rewersie strefowy napis MO – tarcza herbowa – NE/TA. DA.V/NA.SED/ECINA.

Suczawa była siedzibą mennicy mołdawskiej, specjalizującej się w fałszerstwach między innymi drobnej monety polskiej. Za panowania Stefana Rozwana, w roku 1595 bito tam także trojaki naśladowujące polskie.

W roku 1596 imitacje trojaków polskich bije także w szwedzkiej mennicy w Rewalu książę Zygmunt Waza (1594-1599). Na ich awersie przedstawione było popiersie królewskie i napis SIGIS.D.G.SVE.ET. POL.REX, a na rewersie strefowy napis III/15-herb-96/GROS.ARG./TRIP.REV/.ALLE.

Naśladownictwo mołdawskie trojaka litewskiego Stefana Batorego z roku 15.....? na rewersie pod cyfrą III herb Mołdawii

Naśladownictwo transylwańskie trojaka ryskiego Zygmunta III Wazy z roku 1591

Falszerstwo z epoki trojaka ryskiego Zygmunta III Wazy z datą 1594 (babka ragusańska ?) bity ze słabego srebra

*Nieokreślone naśladownictwo trojaka
Zygmunta III Wazy z datą (15)96 ?
bity w dobrym srebrze*

*Nieokreślone naśladownictwo lub
falszerstwo trojaka Zygmunta III Wazy
(brak daty)
niska próba srebra i zaniżona waga*

*Naśladownictwo bałkańskie trojaka
krakowskiego Zygmunta III Wazy
z datą 1601
bity w dobrym srebrze*

*Nieokreślone naśladownictwo trojaka
Zygmunta III Wazy
z pomyłką datą 1900*

*Siedmiogrodzkie naśladownictwo trojaka
krakowskiego Zygmunta III Wazy
z roku 1606
niska próba srebra i zaniżona waga*

*Naśladownictwo siedmiogrodzkie
Stefana Bocskaja z roku 1607*

Wykaz herbów i znaków menniczych

Przedstawione poniżej herby oraz znaki mennicze występujące na trojakach polskich lub ziem z Polską związanych uszeregowane zostały według następujących kryteriów. W pierwszej kolejności przedstawione zostały herby Polski, Litwy oraz herby miejskie. Dalej rodowe herby królewskie i herby okresu porzobiorowego. Następnie – w kolejności alfabetycznej – umieszczone zostały herby podskarbach oraz znaki mennicze dzierżawców i zarządców mennic, mincmistrzów i mincerzy, w tym także znaki mincerskie nieidentyfikowalne.

W niniejszym zestawieniu pominięte zostały monogramy (w tym pisane ligaturą).

Opisy zamieszczonych herbów i znaków menniczych ograniczone zostały do podstawowych informacji. Informacje bardziej szczegółowe można znaleźć zarówno w tekście opracowania, jak i w skorowidzu, w którym także opisane zostały m.in. występujące na trojakach oznaczenia literowe.

Orzeł – herb Polski

Pogoń – herb Litwy

Herb miasta Elbląga

Herb miasta Gdańska

Herb miasta Torunia

Herb miasta Rygi

Kolumny – herb Jagiellonów

Trzy Zęby – herb Stefana Batorego

Snopek – herb Wazów

Janina – herb Sobieskich

Herb saski Wettinów

Ciołek – herb Stanisława Augusta Poniatowskiego

Herb Austrii

Herb Prus

Herb Księstwa Warszawskiego

Herb Królestwa Kongresowego

Herb Królestwa Polskiego w czasie powstania listopadowego

Herb Królestwa Polskiego

Bogoria – herb Hieronima Wołowicza

Chalecki – herb Dymitra Chaleckiego

Dzban – znak probierzy mennicy olkuskiej

Gazdawa – herb Michała Tryzny

Glaubicz – herb Jakuba Rokossowskiego

Gałązka z 3 jagodami – znak Jana Dittmara

Głowa wołu przebita hakami – znak Szymona Lidmana

Gwiazda – znak mennicy lubelskiej

Hak – znak Zachariasza Bolla oraz znak Ernesta Knorra

Haki – znak Michała Fischera

Haki – znak Teodora Buscha

Haki – znak Walentego Jahnsa

Jabłko z krzyżykiem i hakami – znak Pawła Guldena

Jastrzębiec – herb Piotra Zborowskiego

Jelita – herb Marcina Zamoyskiego

Kokarda – znak Kaspra Rytiera

Korczak – herb Macieja Wojny

Kwiat na łodydze – znak Krzysztofa Pipenstocka

Kwiat z szerokimi liśćmi – znak Krzysztofa Pipenstocka

Lilia – znak Hermanna Wulffa i Heinricha Wulffa

Lilia – znak mennicy gdańskiej

Leliwa – herb Jana Hlebowicza
i Teodora Skumina Tyszkiewicza

Lew z hakiem – znak Daniela Koste

Lewart – herb Jana Firleja

Lis – herb Lwa Sapiechy

Lis – znak Ottona von Meppen

Liście – znak Piotra Platyny

Łabędź – herb Andrzeja Zawiszy

Pierścień – znak Jana Goebła i Kaspra Goebła

Prus – herb Jana Dolmata Isajkowskiego

Przegonia – herb Jana Dulskiego

Półruszt – znak Mikołaja Hevela de Colpino

Radwan – herb Stanisława Cikowskiego

Ręka ze sztyletem – znak Filipa Klüwera

Rozeta – znak Melchiora Glaubitza

Rozeta – znak Krzysztofa Pipenstocka

Róża – znak Hermana Rüdiger

Ruszt – znak Andrzeja Laufferta

Sas – herb Mikołaja Daniłowicza
i Jana Daniłowicza

Serce z hakiem – znak Hansa Endresa

Serce ze strzałkami i półksiężycem – znak Marsiliusa
Philipsona

Słońce – znak mennicy olkuskiej

Strzała – znak Hansa Stippla

Ślepowron – herb Jana Krasińskiego
i Hieronima Kirszensteina

Topór – herb Gabriela Tarło

Topór – znak Kaspra Rytkiera

Trójkąt – znak Gracjano Gonzalo

Trójliść – znak mennic litewskich i mennicy elbląskiej

Trójliść – znak mennicy toruńskiej, wileńskiej, legnickiej i królewieckiej

Waga – herb Ludwika Pocieja

Wieniawa – herb Bogusława Leszczyńskiego

Znak typ I – znak Hansa Ecke

Znak typ II – mennica olkuska

Znak typ III – mennica olkuska

Skorowidz

- A, znak mennicy berlińskiej: 66, 67
Adam Waclaw, książę cieszyński (1579-1617) emitujący trojaki na wzór pol.: 64, 65
Abrecht Hohenzollern, lennik pruski (1525-1568) emitujący trojaki na wzór pol.: 60, 69
Allenperger Tomasz, mincerz mennicy krakowskiej (1614) sygn. monety TA: 19
AP, monogram Antoniego Partensteina: 57
Artiluk, srebrna moneta raguzańska naśląd. trojaki ryskie Zygmunta III: 70
AT, monogram Andrzeja Tymfa: 20, 33
August II Wettin, król polski (1697-1733): 11, 45, 55
August III Wettin, król polski (1734-1763): 11, 13, 46, 48, 51, 52, 55, 56
B, znak Gotfryda Bartscha: 20, 21
B, znak mennicy bydgoskiej: 13, 29, 30
B, znak mennicy wrocławskiej: 11, 66, 67
Babka, popularna na Bałkanach i w śród. Europie nazwa pol. trojaków z XVI/XVII w.: 12,71
Bartsch Gotfryd, zarządca mennicy krakowskiej (1678-1687): 20, 21
Benicke Jakub, mincerz mennicy warszawskiej (1811-1827) sygn. monety IB: 58
Berlin, siedziba mennicy pruskiej, w której bito trojaki dla Prus Południowych (1796-1798) oraz Wielkiego Księstwa Poznańskiego (1816-1817) sygn. A: 11, 66, 67
BH, monogram Burkharda Hase: 65
Biron Ernest Jan, lennik ks. kurl. (1762-1769): 62, 63
Bogoria, herb Hieronima Wołowicza: 43, 44, 74
Boll Zachariasz, mincmistrz mennicy wileńskiej sygn. monety znakiem hak: 43, 44, 75
Böttcher Daniel, zarządca mennicy toruńskiej (1760-1763) sygn. monety DB: 53
Brenn Efraim, mincmistrz mennicy warszawskiej (1774-1792) sygn. monety EB: 57
Brückmann Szymon Fryderyk, zarządca mennicy toruńskiej (1763-1765) sygn. monety SB: 53
Busch Teodor, kierownik mennicy poznańskiej (1584-1592) sygn. monety skrzyżowanymi hakami: 26, 27, 75
Bydgoszcz, siedziba mennicy koronnej działającej w latach 1594-1684: 9, 10, 13, 20, 29, 34
BZ, monogram Baltazara Zwirnera: 65
C, występujący na trojakach znak mennicy krakowskiej (Cracovia): 20
CG, monogram Krzysztofa Guttmanna: 30
Chalecki Dymitr, podskarbi w. litewski 1590-1598 sygn. monety własnym herbem: 43, 44, 74
CI, monogram Konstantego Jabłonowskiego: 21
Cieszyn, siedziba mennicy śląskiej bijącej m.in. trojaki Adama Waclawa w latach 1592-1596: 12, 64
Cikowski Stanisław, właściciel mennicy bydgoskiej (1594-1601) sygn. monety SC oraz herbem Radwan: 29, 30
Ciołek, herb Stanisława Augusta Poniatowskiego: 21, 57, 74
Colpino Mikołaj Hevel, zarządca mennicy olkuskiej (1584-1592), mincmistrz mennicy cieszyńskiej (1591-1592), sygn. monety NH i znakiem półruszt: 22, 23, 24, 64, 76
Corregio, mennica włoska bijąca w 1628 monety na wzór trojaka pol.: 13, 70
CR, monogram Kaspra Rytiera: 37, 64
Croll Ernest Dietrich, zarządca mennicy w Lipsku (1753-1763) sygn. monety EC: 55, 56
Daniłowicz Jan, podskarbi w. koronny (1632-1650) sygn. monety herbem Sas: 30, 77
Daniłowicz Mikołaj, podskarbi w. koronny (1616-1624) sygn. monety herbem Sas: 19, 77
DB, monogram Daniela Böttchera: 53
Decjusz Jost, zarządca mennicy toruńskiej (1529-1535) oraz zarządca mennicy elbląskiej (1530-1540) sygn. monety EI: 50

Dewaluacja, urzędowe obniżanie wartości monety: 15
 Dittmar Jan, dzierżawca mennicy poznańskiej (1595-1598) i wschowskiej (1597-1601) sygn. monety gałązką z 3 jagodami oraz inicjałami ID: 26, 32, 34, 75
 Drezno, siedziba mennicy saskiej, w której wybito (1754) próby trojak Augusta III: 55
 Dulski Jan, podskarbi w. koronny (1581-1590) sygn. monety herbem Przegonia: 22, 23, 24, 26, 27, 76
 Dutka, pot. nazwa trojaka pol. oraz jego zagranicznej imitacji: 12, 55, 70
 Dzban, znak mennicy olkuskiej: 23, 75
 E, znak mennicy elbląskiej: 50
 E, znak mennicy pruskiej w Królewcu: 50, 66
 EB, monogram Efraima Brenna: 57
 EC, monogram Ernesta Crolla: 55, 56
 Ecke Hans, dzierżawca mennicy lubelskiej (1597) sygn. monety znakiem typ I: 37, 78
 EI, monogram Josta Decjusza (m. Elbląg): 50
 EK, monogram Ernesta Knorra: 32
 Elbląg, siedziba mennicy miejskiej (ok. 1447-1658): 9, 11, 13, 50, 51, 68
 Endres Hans, mincmistrz mennic w Cieszynie (1559-1560) i we Wrocławiu (1563) sygn. monety znakiem serce z hakiem: 64
 F, występujący na trojakach Zygmunta III znak mennicy wschowskiej (niem. Fraustadt): 13, 32, 33
 Fajn, określenie jakości stopu, z którego wybita jest moneta: 12
 Fałszerstwa: 13, 25, 39, 68, 69, 71
 FH, monogram Fryderyka Hungera: 58
 Firlej Jan, podskarbi w. koronny (1590-1609) sygn. monety herbem Lewart i inicjałami IF: 18, 23, 26, 29, 32, 35, 37, 76
 Fischer Michał, dzierżawca mennicy gdańskiej (1537-1540) sygn. monety znakiem skrzyżowane haki: 46, 75
 FLS, monogram Fryderyka Ludwika Stübera: 51
 Fryderyk II, książę legnicko-brzesko-wołowski (1505-1547) emitujący trojaki na wzór pol.: 64, 69
 Fryderyk Wilhelm, książę cieszyński (1617-1625) emitujący trojaki na wzór pol.: 64, 65
 G, monogram Piotra von Gartenberga-Sadogórskiego: 21, 57
 Gałązka z 3 jagodami, znak Jana Dittmara dzierżawcy mennicy poznańskiej i wschowskiej: 26, 32, 75
 Gartenberg-Sadogórski Piotr Mikołaj, zarządca mennicy krakowskiej i warszawskiej (1765-1772) sygn. trojaki literą G: 21, 57
 Gazdawa, herb Gedeona Michała Tryzny podskarbiego wielkiego litewskiego (1648-1652): 44, 45, 75
 Gdańsk, siedziba mennicy miejskiej (ok. 1447-1939): 9, 10, 11, 13, 46, 55, 57, 73
 GH, monogram Georga Hose: 22, 24
 Glaubicz, herb Jakuba Rokossowskiego: 22, 23, 75
 Glaubitz Melchior, mincerz gdański umieszczający znak rozeta na trojakach z roku 1546: 46, 47, 77
 Głowa wołu przebita hakami, znak Szymona Lidmana: 43, 75
 Goebel Jan, dzierżawca mennicy gdańskiej (1579-1587) sygn. monety znakiem pierścienia: 47, 48, 76
 Goebel Kasper, dzierżawca mennicy gdańskiej (1579-1587) i malborskiej (1591-1601) sygn. monety znakiem pierścienia: 35, 47, 48, 76
 Gonzalo Gracjan, mincmistrz mennicy malborskiej (1591-1601) sygn. monety znakiem trójkąta: 35, 77
 Grodno, mennica lit. bijąca trojaki Augusta II w roku 1706: 9, 11, 45, 55

Gronau Karol, mincmistrz mennicy warszawskiej (1829-1834) sygn. monety KG: 58
 Gulden Paweł, mincmistrz mennicy w Królewcu (1586-1593): 60, 61, 75
 Gustaw II Adolf, król szwedzki (1611-1632): 51, 68, 69
 Guttmann Krzysztof, dzierżawca mennicy bydgoskiej (1650-1652) sygn. próbne trojaki
 inicjałami CG: 30
 Gwiazdka, znak mennicy lubelskiej (1601): 37, 38, 75
 Haderman Michał, zarządca mennicy bydgoskiej (1671-1685) sygn. monety MH: 31
 Hak, znak Ernesta Knorra oraz znak Zachariasza Bolla (1599-1600): 29, 32, 43, 75
 Haki, znak Michała Fischera, Teodora Buscha i Walentego Jahnsa: 26, 29, 32, 46, 75
 Hase Burkhard, mincmistrz mennicy kluczborskiej (1622) sygn. monety inicjałami BH: 65
 Hevel Mikołaj (de Colpino), mincmistrz cieszyński (1591-1592), zarządca mennicy
 olkuskiej (1584-1592) sygn. monety NH i znakiem półruszt: 22, 23, 64, 76
 Hlebowicz Jan, podskarbi litewski (1580-1583) sygn. monety herbem Leliwa: 41, 42, 76
 HKPL, monogram Hieronima Kryszpina Kirszensteina: 45
 HL, monogram Hansa Lorenza: 65
 Hohenzollern Albrecht, lennik pruski (1525-1568) bijący trojaki wg stopy pol.: 60, 61
 Hose Georg, mincerz mennicy olkuskiej (1584-1585) sygn. monety GH: 22, 24
 HR, monogram Hermana Rüdigera: 19, 26, 29
 HT, monogram Hanusza Trylnera: 19
 Hunger Fryderyk, mincerz mennicy warszawskiej sygn. monety FH: 58, 59
 IB, monogram Jakuba Benicke: 58
 ICS, monogram Justyna Karola Schrödera: 62, 63
 ID, monogram Jana Dulskiego: 22, 24, 26, 27
 IEH (lub IPH?), sygn. na próbnych trojakach z mennicy drezdeńskiej (1754): 55
 IF, monogram Jana Firleja: 22, 22, 26, 27, 29, 32, 37, 38
 IF-I, Jan Firlej - Ilcusia (Olkusz): 23, 25
 IFS, monogram Jana Fryderyka Schmickerta: 62, 63
 Igel Zelman, fałszerz monet polskich (1813-1870): 69
 II, monogram Jakuba Jacobsona van Emden: 30
 Ilcusia, Olkusz: 13, 23, 25
 IP, monogram Jerzego Puscha: 58
 IPH (lub IEH?), sygn. na próbnych trojakach z mennicy drezdeńskiej (1754): 55
 IS, monogram Jana Stockmana: 58
 Isajkowski Jan, kierownik mennicy wileńskiej sygn. monety z lat 1595-1596 herbem
 Prus: 43, 76
 Jabłko z krzyżykiem oraz skrzyżowane haki, znak Pawła Guldena: 60, 61, 75
 Jabłonowski Konstanty, inspektor mennicy krakowskiej (1765-1768) sygn. monety CI: 21
 Jacobson Jakub van Emden, zarządca mennicy bydgoskiej (1616-1638) sygn. monety I-I: 30
 Jahns Walenty, dzierżawca mennicy poznańskiej (1592-1595, 1600-1601), wschowskiej
 (1592-1595, 1601-1603) i bydgoskiej (1594-1595), sygn. monety skrzyżowanymi
 hakami i inicjałami VI: 23, 26, 29, 72
 Jan Christian, ks. legnicko-brzeski (1621-1639) bijący w Kluczborku trojaki
 imitujące pol.: 65
 Jan Kazimierz, król polski (1648-1668): 10, 15, 20, 28, 30, 33, 44, 45
 Jan III Sobieski, król polski (1674-1696): 10, 20, 21, 31, 74
 Janina, herb Jana III Sobieskiego: 20, 21, 31, 74
 Jaster Johan Justus, mincmistrz gdański (1755-1768) sygn. monety III: 48
 Jastrzębiec, herb Piotra Zborowskiego: 22, 75
 Jelita, herb Marcina Zamoyskiego: 20, 21, 31, 75
 Jerzy Fryderyk, lennik pruski (1573-1604) bijący trojaki wg stopy pol.: 60, 61
 K, występujący na trojakach znak mennicy krakowskiej: 13, 19

Kettler Fryderyk, lennik ks. kurl. (1587-1642): 61, 62
Kettler Gothard, lennik ks. kurl. (1561-1587): 61
Kettler Wilhelm, lennik ks. kurl. (1596-1616): 61, 62
KG, monogram Karola Gronau: 58, 59
Kirszenstein Hieronim Kryszpin, podskarbi w. litewski (1662-1676) sygn. monety herbem
Ślepowron oraz inicjałami HKPL: 44, 45, 77
Kluczbork, siedziba mennicy Ks. Legnicko-Brzeskiego: 12, 65
Klüwer Filip, zarządca mennicy gdańskiej (1582-1608) sygn. monety znakiem ręki
trzymającej sztylet oraz inicjałem PK: 48, 77
Knorr Ernest, mincmistrz mennicy wschowskiej (1597-1600) i bydgoskiej (1600-1601) sygn.
monety EK: 29, 32, 34
Kokarda, znak mennicy cieszyńskiej: 64, 65, 75
Kolumny, herb Jagiellonów: 39, 40, 73
Korczak, herb Macieja Wojny: 42, 75
Koste Daniel, zarządca mennicy lubelskiej (1595-1600), mincmistrz mennicy wileńskiej
(1596-1597) sygn. monety znakiem lwa przebitego hakiem: 37, 43, 76
Kostrzyński Jan, w latach 1544-1546 imitował trojaki polskie w Krośnie Odrzańskim: 69
Kraków, siedziba mennicy koronnej bijącej trojaki w latach 1528-1767: 9, 10, 12, 13, 14, 18,
34, 57
Kraśniński Jan Kazimierz, podskarbi w. koronny (1659-1668) sygn. monety herbem
Ślepowron: 20, 77
Krosno Odrzańskie, siedziba mennicy, w której Jan Kostrzyński (1535-1571) bił imitacje
trojaków polskich: 68
Królewiec, siedziba mennicy lennei książęcej (1525-1657): 39, 50, 60
Królewiec, siedziba mennicy pruskiej, w której bito trojaki dla Prus Południowych (1796-
1798) sygn. E: 11, 66
Kwiat na łodydze, znak Krzysztofa Pipenstocka: 61, 62, 75
Kwiat z szerokimi liśćmi, znak Krzysztofa Pipenstocka: 62, 76
L, znak mennicy lubelskiej występujący na trojakach Zygmunta III: 13, 37, 38
Lauffert Andrzej, zarządca i dzierżawca mennicy wschowskiej (1594-1596) sygn. monety
znakiem ruszt: 28, 32, 77
Legnica, siedziba mennicy śl. bijącej m.in. trojaki Fryderyka II (1505-1547): 12, 39, 64, 65
Leliwa, herb Jana Hlebowicza i Teodora Tyszkiewicza: 41, 42, 43, 76
Leszczyński Bogusław, podskarbi w. koronny (1650-1659) sygn. monety herbem
Wieniawa: 28, 30, 78
Lew z hakiem, znak Daniela Koste: 37, 43, 76
Lewart, herb Jana Firleja: 18, 19, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 38, 76
Lidman Szymon, mincmistrz mennicy wileńskiej (1597-1599) sygn. monety głową
jelenia/wołu na wprost przekrzyżowaną hakami: 43, 44, 75
Ligatura, połączenie dwu lub więcej liter w jeden znak graficzny: 19, 37, 38, 44, 45, 49, 64
Lilia, znak Hermanna Wolffa (1571-1586) i Heinricha Wolffa (1588-1609): 54, 76
Lilia, znak mennicy gdańskiej za panowania Zygmunta II Augusta: 47, 76
Lipsk, siedziba mennicy saskiej bijącej trojaki Augusta III w latach 1753-1756: 9, 11, 55
Lis, herb Lwa Sapiehy: 41, 42, 76
Lis, znak mennicy Ottona von Meppen: 54, 76
Liść, znak mennicy na monetach z mennicy wileńskiej (1584-1586, 1589-1593, 1602):
39, 40, 41, 77, 78
Liście, znak rytownika Piotra Platyny: 41, 42, 75
Lorenz Hans, mincmistrz cieszyński sygn. monety monogramem HL: 65
LP, monogram Ludwika Pocięja: 45, 55
Lublin, siedziba mennicy koronnej czynnej w latach 1595-1601: 9, 10, 13, 34, 37

Lutomirski Jan, zarządca mennicy wileńskiej (1546-1547): 39
 Łabędź, herb Andrzeja Zawiszy: 43, 44, 76
 Majnert Józef, fałszerz monet polskich (1813-1879): 69
 Malbork, siedziba mennicy koronnej bijącej trojaki w latach 1592-1594: 9, 10, 34, 35
 Meppen Otton, mincerz ryski (1609-1622) sygn. monety znakiem lis: 54, 76
 MH, monogram Michała Hadermana: 31
 Michał Korybut Wiśniowiecki, król polski (1669-1673): 10, 31
 Mincierz, pracownik mennicy podległy mincistrzowi: 13, 14, 19, 22, 31, 47, 58
 Mincistrz, techniczny organizator i kier. pracy mennicy, odpowiedzialny za bite monety:
 13, 14, 19, 29, 32, 39, 43, 48, 54, 55, 57, 58, 60, 62, 64, 65
 Mitawa, siedziba lennej kurl. mennicy książęcej bijącej trojaki Fryderyka i Wilhelma Kettlera
 oraz Ernesta Birona: 61, 62, 63
 Modena, siedziba włoskiej mennicy książęcej emitującej monety na wzór trojaka pol.
 (1603): 13, 70
 MR, monogram Melchiora Reisnera: 37, 38
 MW, mennica warszawska: 57, 58
 MV, mennica warszawska: 57
 Naśladownictwa: 12, 13, 51, 68
 NH, monogram Mikołaja Hevela de Colpino: 22, 24, 64
 Oeckerman Rudolf Ernest, zarządca mennicy gdańskiej (1760-1766): 48, 49
 Olkusz, siedziba mennicy koronnej (trojaki z lat 1579-1601): 9, 10, 13, 22, 34, 76, 78
 Opole, siedziba mennicy ks. opolsko-raciborskiego (trojaki z lat 1622-1623): 65
 Orzechowski Paweł, podkomorzy chełmski, zarządca mennicy w Lublinie (1599-1601): 37
 P, występujący na trojakach Zygmunta III znak mennicy poznańskiej: 13, 26, 27, 28
 Partenstein Antoni, wardajn generalny mennicy warszawskiej (1772-1774) sygn. monety
 AP: 57
 Phachter Samuel, mincerz mennicy bydgoskiej sygn. trojaki monogramem SP: 31
 Philipson Marsilius, zarządca mennicy elbląskiej (1628-1635) sygn. monety znakiem serca
 z podwójnymi strzałkami i półksiężycem lub kapeluszem kardynalskim: 51, 68, 69, 77
 Pierścień, znak mennicy Kaspra Goebła: 35, 47, 76
 Pipenstock Krzysztof, podskarbi kurlandzki sygn. monety znakiem kwiat na łodydze,
 znakiem kwiat z szerokimi liśćmi (trojaki z lat 1596-1600): 62, 75, 76, 77
 PK, monogram Filipa Klüwera: 48
 Platyna Piotr, rytownik wileński sygnujący monety znakiem liści (1579-1586, 1589-1591)
 oraz znakiem rozeta (1591): 41, 42, 43, 76
 Pociąg Ludwik, podskarbi w. litewski (1703-1709) sygn. monety LP: 45, 55
 Podskarbi, wysoki urzędnik kor. lub lit. zarządzający skarbem: 14, 18, 19, 20, 22, 26, 28, 29,
 30, 31, 35, 37, 42, 43, 44, 45, 55, 61
 Potrójny, nazwa trojaka występująca w źródłach W. Ks. Lit. z końca XVI w.: 9, 12
 Poznań, siedziba mennicy koronnej działającej w latach 1575-1662: 9, 10, 13, 20, 26, 29, 34
 Półruszt, znak mennicy olkuskiej (1588-1593): 22, 76
 Półszóstak, nominał ½ Sz bity w Dreźnie w roku 1753: 11, 55, 56
 Prus, herb Jana Dolmata Isajkowskiego na monetach z mennicy wileńskiej (1595-
 1596): 43, 76
 Przegonia, herb Jana Dulskiego: 22, 23, 24, 26, 27, 76
 Pusch Jerzy, mincistrz mennicy warszawskiej (1834-1843) sygn. monety IP: 58
 PZ, monogram Piotra Zborowskiego: 22, 23
 Radwan, herb Stanisława Cikowskiego: 29, 30, 77
 Raguz, dzisiejszy Dubrownik, siedziba mennicy bijącej na przełomie XVI/XVII w. imitacje
 trojaków pol.: 13, 70
 ROE, inicjały Rudolfa Ernesta Oeckermana: 48, 49

Reisner Melchior, zarządca mennicy w Lublinie (1597-1599) sygn. monety inicjałami MR w ligaturze z krzyżykiem: 37, 38

Rewal, siedziba mennicy szwedzkiej bijącej w roku 1594 naśladownictwa trojaków pol.: 71

Ręka trzymająca sztylet, znak Filipa Klüwera: 48, 77

Rokossowski Jakub, podskarbi w. koronny sygn. monety (1580) herbem Glaubicz i inicjałami IR: 22, 23, 75

Rozeta, znak Melchiora Glaubitza: 46, 47, 77

Rozeta, znak Krzysztofa Pipenstocka: 62

Róża, znak mennicy Hermana Rüdiger: 26, 27, 29, 30, 32, 33, 77

Ruszt, znak mennicy Andrzeja Lauffera: 28, 32, 33, 77

Rüdiger Herman, zarządca mennicy bydgoskiej (1594-1601), wschowskiej i poznańskiej (1595-1601) oraz dzierzawca mennicy krakowskiej (1598), sygn. monety HR lub R i znakiem róża: 19, 26, 28, 29, 32, 34, 77

Ryga, siedziba mennicy inflanckiej bijącej monety wg pol. systemu monet. w latach 1580-1621: 9, 10, 13, 14, 54, 73

Rytkier Kasper, zarządca mennicy olkuskiej (1592-1594) i lubelskiej (1595-1601) i cieszyńskiej (1596-1597) sygn. monety CR i znakiem topora: 22, 24, 37, 64, 77

Sapieha Lew, kanclerz wielki litewski (1589-1623) sygn. monety herbem Lis: 41, 42, 76

Sas, herb Mikołaja Daniłowicza: 19, 20, 77

SB, monogram Szymona Brückmanna: 53

SC, monogram Stanisława Cikowskiego: 29, 30

Schilling Maciej, rytownik w mennicy krakowskiej (?) i wileńskiej (XVI w.): 9, 39

Schmickert Jan Fryderyk, zarządca mennicy mitawskiej (1764-1765) sygn. monety IFS: 62, 63

Schönau Fryderyk, rytownik w mennicy kluczborskiej: 65

Schröder Justyn Karol, mincerz mitawski (1764-1765): 62, 63

Sedecina, srebrna moneta włoska bita w Urbio na wzór trojaka pol. (1574-1623): 71

Serce z hakiem, znak Hansa Endresa: 64

Serce z podwójnymi strzałkami i półksiężyc, znak Marsiliusa Philipsona: 51, 77

Słońce, znak mincerzy mennicy olkuskiej (1592-1594): 23, 24, 77

Snopek, herb Wazów: 18, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 42, 43, 44, 62, 74

SP, monogram Samuela von Phachtera: 31

Stanisław August Poniatowski, król polski (1764-1795): 11, 12, 13, 15, 16, 21, 57, 74

Stefan Batory, król polski (1576-1586): 10, 18, 22, 23, 24, 25, 35, 41, 42, 47, 48, 54, 71, 73

Stieler Johan Friedrich, medalier i rytownik dreźnieński sygn. na awersie trojaki próbne Augusta III z roku 1754 STIELER: 55

Stippel Hans, mincmistrz mennicy mitawskiej (1599-1611) sygn. monety strzałką: 62, 77

Stockman Jan, mincmistrz mennicy warszawskiej (1810-1811) sygn. monety IS: 58

Strzałka, (skierowana do góry) znak Hansa Stippla (1599-1611): 62, 77

Stüber Fryderyk Ludwik, zarządca mennicy elbląskiej (1763) sygn. monety FLS: 51

Suczawa, siedziba mennicy mołdawskiej, w której za Stefana Rozwana (1595) bito trojaki naśladowujące pol.: 71

Szydlerczy, nazwa trojaka lit. Zygmunta II Augusta z 1565-1566, z napisem QVI HABIT IN COELIS IRRI DEBIT EOS: 9, 40, 41

Ślepowron, herb Jana Krasieńskiego oraz Hieronima Kirszensteina: 20, 77

Tarło Gabriel, zarządca mennicy wileńskiej (1562-1565) sygn. monety h. Topór: 40, 41, 77

TKA, monogram TA Tomasza Allenpergera przedzielony literą K (Kraków): 19

Topór, herb Gabriela Tarło: 40, 41, 77

Topór, znak mennicy Kaspra Rytkiera: 37, 77

Toruń, siedziba mennicy miejskiej (ok.1447-1765): 9, 11, 13, 52, 53, 73

Trójkąt, znak menniczy Gracjana Gonzalo: 35, 36, 77
 Trójliść, znak mennicy elbląskiej (1535-1540), wileńskiej (1589-1593, 1602), legnickiej (1505-1547) i królewieckiej (1530-1558): 39, 40, 41, 50, 60, 61, 64, 77, 78
 Trylner Hanusz, mincmistrz mennicy krakowskiej (1598) sygn. monety HT i H: 19
 Tryzna Gedeon Michał, podskarbi w. litewski (1648-1652) sygn. monety herbem Gazdawa: 44, 45, 75
 Trzy Zęby, herb Stefana Batorego: 22, 23, 24, 26, 35, 42, 73
 Tykocin, siedziba mennicy litewskiej bijącej m.in. trojaki szydercze (1565-1566): 9, 39, 40
 Tymf Andrzej, dzierżawca mennicy wschowskiej (1650-1655), poznańskiej (1650-1659), bydgoskiej (1663-1667) i krakowskiej (1661-1668) sygn. monety AT: 20, 33
 Tyszkiewicz Skumin Teodor, podskarbi w. litewski (1586-1590) sygn. monety herbem Leliwa: 42, 43, 76
 V, znak mennicy wileńskiej: 13, 43, 44
 VI, monogram Walentego Jahnsa: 26, 27, 29, 75
 W, znak mennicy wileńskiej: 13, 43
 Waga, herb Ludwika Pocięja: 45, 78
 Wardajn, urzędnik menniczy sprawdzający stemple i tłoki mennicze oraz ordynowaną stopę menniczą (probierz): 14, 22, 57
 Warszawa, siedziba mennicy koronnej (1765-1795), Ks. Warszawskiego (1810-1814) oraz Król. Polskiego (1816-1864): 9, 11, 57
 Wiedeń, siedziba mennicy austriackiej bijącej w 1794 tzw. trojaki dla wojsk: 11, 66
 Wieniawa, herb Bogusława Leszczyńskiego: 28, 30, 78
 Wilno, siedziba mennicy litewskiej bijącej trojaki w latach 1546-1665: 9, 10, 12, 13, 39
 Władysław IV Waza, król polski (1632-1648): 10
 Wojna Maciej, pisarz litewski i podskarbi nadworny sygn. monety (1589) herbem Korczak: 42, 75
 Wołowicz Hieronim, podskarbi w. litewski (1603-1618) sygn. monety herbem Bogoria: 43, 44, 74
 Wrocław, siedziba mennicy pruskiej, w której bito trojaki dla Prus Południowych (1796-1798) oraz Wielkiego Księstwa Poznańskiego (1816-1817) sygn. B: 11, 66, 67
 Wschowa, siedziba mennicy koronnej bijącej trojaki w latach 1593-1650: 9, 10, 13, 32, 37
 Wulff Hermann, mincmistrz ryski (1571-1586) sygn. monety znakiem lilia: 14, 54, 76
 Wulff Heinrich, mincmistrz ryski (1588-1609) sygn. monety znakiem lilia: 14, 54, 76
 Zamoyski Marcin, podskarbi w. koronny (1683-1689) sygn. monety herbem Jelita: 20, 31, 75
 Zawisza Andrzej, podskarbi w. litewski (1598-1603) sygn. monety herbem Łabędź: 43, 44, 76
 Zborowski Piotr, nadzorca mennicy olkuskiej (1580) sygn. monety herbem Jastrzębiec i inicjałami PZ: 22, 23, 75
 Zwirner Baltazar, mincmistrz i dzierżawca mennic w Nysie (1620-1624), Opolu (1622-1623) i Wrocławiu (1623-1624) sygn. monety inicjałami BZ: 65
 Zygmunt I Stary, król polski (1506-1548): 9, 12, 13, 15, 18, 46, 50, 52, 60, 65, 68
 Zygmunt II August, król polski (1548-1572): 9, 12, 13, 18, 39, 40, 46, 47, 61
 Zygmunt III Waza, król polski (1587-1632): 10, 14, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 48, 51, 54, 62, 65, 68, 71, 72

Bibliografia :

- Krzysztof Filipow „Mennictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie unijnym (1569-1792)” BN 7-8/1985
- FISCHER „Katalog monet polskich” 2007
- Tadeusz Gajl „Herby szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów”
Wydawnictwo L&L Gdańsk 2003
- Marian Gumowski „Dzieje mennicy krakowskiej” Poznań 1927
- Marian Gumowski „Fałszerstwa monetarne Fryderyka II” Poznań 1948
- Marian Gumowski „Mennica bydgoska” Toruń 1955
wznowienie Bydgoszcz 2005
- Marian Gumowski „Mennica wileńska” Warszawa 1921
- Marian Gumowski „Przedsiębiorcy menniczni w Poznaniu” Poznań 1928
- Wiktor Kakareko „Trojaki Zygmunta Augusta” Głos z nad Niemna 2002
- Tadeusz Kałkowski „Cztery żywoty mennicy malborskiej” Malbork 1969
- Tadeusz Kałkowski „Tysiąc lat monety polskiej” Wydawnictwo Literackie
Kraków 1974
- Czesław Kamiński, Janusz Kurpiewski „Katalog monet polskich
1587-1632” Krajowa Agencja Wydawnicza 1990
- Czesław Kamiński, Janusz Kurpiewski „Katalog monet polskich
1632-1648” Krajowa Agencja Wydawnicza 1984
- Czesław Kamiński, Janusz Kurpiewski „Katalog monet polskich
1649-1696” Krajowa Agencja Wydawnicza 1982
- Czesław Kamiński, Jerzy Żukowski „Katalog monet polskich 1697-1763”
Krajowa Agencja Wydawnicza 1980
- Czesław Kamiński, Edmund Kopicki „Katalog monet polskich 1764-1864”
Krajowa Agencja Wydawnicza 1977
- Zbigniew Kielb „Herby osobiste na monetach z czasów jagiellońskich”
BN 1/2006
- Zbigniew Kielb „Herby prywatne urzędników koronnych i litewskich na
monetach i liczmanach od XV do XVIII wieku”
Lubelskie Wiadomości Numizmatyczne XIII/2004
- Ryszard Komorowski „Ilustrowany przewodnik heraldyczny” Bellona 2007
- Tomasz Kwapiński „Herby Rycerstwa Polskiego” www.tkwapinski.webpark.pl
- Katalogi aukcyjne: WCN Nr 34, 35, 36, 37, 38; PGNUM Nr 7, 8, 9, 10, 11;
GDA Nr 1; GGN Nr 33, 34, 35; WDA Nr 1.
- Edmund Kopicki „Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską
związanych” Warszawa 1995
- Edmund Kopicki „Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski
oraz ziem historycznie z Polską związanych” t. I-IX
Warszawa 1974-1989
- Edmund Kopicki „Lenne monety Księstwa Kurlandii i Semigalii 1575-1780”
BN 1/2006 (cz. 1), BN 2/2006 (cz. 2)

- Edmund Kopicki „Monety Wielkiego Księstwa Litewskiego 1387-1707”
PTN Warszawa 2005
- Edmund Kopicki „Monety Zygmunta III Wazy” Szczecin 2007
- Adam Kromer „Polskie herby szlacheckie” www.akromer.republika.pl
- Andrzej Mikołajczyk „Fałszerska mennica w Suczawie” WN 4/1980
- Andrzej Mikołajczyk „Leksykon numizmatyczny” Wydawnictwo
Naukowe PWN 1994
- Andrzej Mikołajczyk „Rodzinne koligacje i urzędowe protekcje”
BN 9-10/1985
- Eugeniusz Mrowiński „Dwa wieki symboliki Rzeczypospolitej na monetach
Kurlandii i Semigalii” BN 10/1980
- Eugeniusz Mrowiński „Monety Rygi” Warszawa 1986
- Zenon Piech „Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy
Jagiellonów” Wydawnictwo DiG 2003
- Janusz Reyman „Mennica olkuska” Wrocław 1975
- Hipolit Słupnicki „Herbarz polski” Lwów 1855 Reedycja Wrocław 1998
- Józef Andrzej Szwagrzyk „Pieniądz na ziemiach polskich X-XX wiek”
Ossolineum 1990
- Władysław Terlecki „Mennica warszawska 1765-1965” Wrocław 1970
- Stanisław hr. Walewski „Trojaki koronne Zygmunta III od 1588 do 1624”
Kraków 1884 (reprint Warszawa 1970)
- Maciej Widawski „Bydgoszcz, Wschowa czy Lublin? O niektórych monetach
koronnych z datą 1601” BN 1/2003
- Maciej Widawski „Trojaki koronne z literami HR-K i HR-HT” BN 3/2003
- Ignacy Zagórski „Monety dawnej Polski jako też prowincji i miast do niej
niegdy należących” Reedycja Warszawa 1977
- Alfred Znamierowski „Insignia, symbole i herby polskie” Warszawa 2003